

Informatika 1 vizsgafeladatok

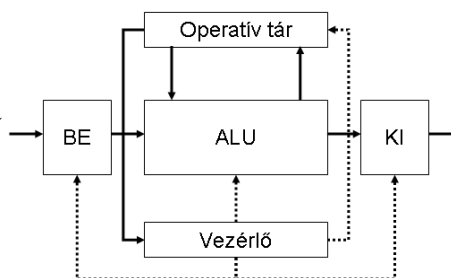
Számítógép architektúrák témakör

Számítógép architektúra:

Az elemi áramkörökből felépített funkcionális egységek alkotta hardver és az operációs rendszer közötti rész. Az architektúra az információfeldolgozás elméleti modelljeinek konkrét megvalósulása.

Neumann modell megvalósítása:

- belső programtárolás illetve vezérlés
- utasítás és adat azonos közegen és formában tárolva
- utasítás számláló dönti el adat vagy utasítás
- szekvenciális utasítás végrehajtás
- egydimenziós, lineáris címzésű memória
- bináris számábrázolás

CISC gép jellemzői (összetett utasításkészletű számítógép):

- sokfajta, bonyolult utasítás
- sokfajta, bonyolult címzési mód
- összetett adattípusok
- magas szintű programnyelvi egységek támogatása
- bonyolult hardver
- hardvertámogatás miatt könnyű szoftvert írni
- mikrovezérelt
- pl. INTEL 80386 mikroprocesszor

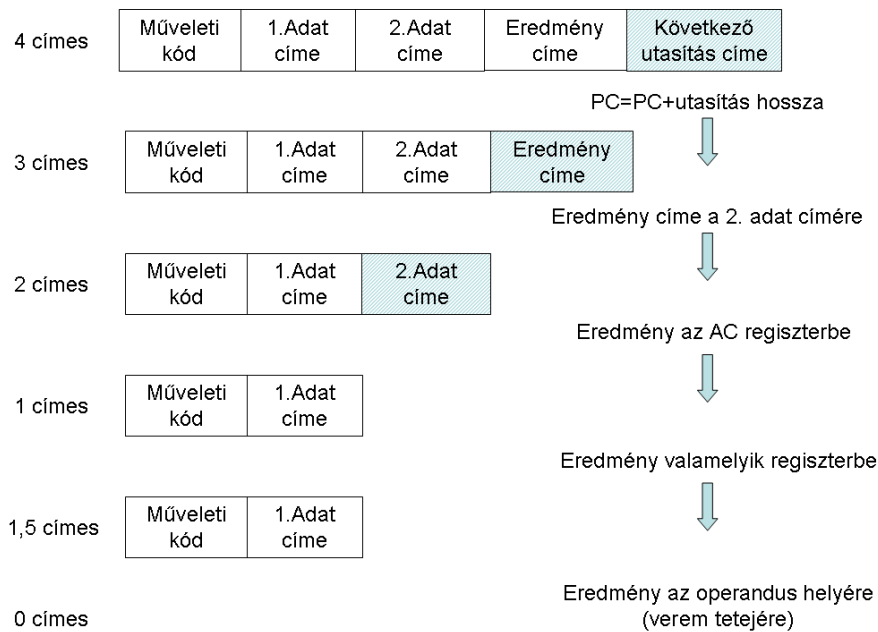
RISC gép jellemzői (csökkentett utasításkészletű számítógép):

- kevés, nagyon egyszerű, gyorsan elvégezhető, egyforma hosszú (1 órajel idő alatt végrehajtható) utasítás
- kevés, egyszerű címzési mód
- utasítások átlapolása (pipe-line) megvalósítható
- tárolóhoz csak írási-olvasási utasítás
- nagyon sok belső regiszter
- egyszerű, gyors hardver (kevesebb áramkör)
- szoftvertámogatás miatt nehéz alacsony szintű programozás
- huzalozott vezérlő egység
- pl. IBM RISC 6000 gépcsalád

Utasításrendszer jellemzése (utasítás részei)

1. műveleti kód
2. operandusok
3. következő utasítás címe (elmaradhat)

Címzési módok:

Címzési módok:

1 komponensű címzés (egy egységből közvetlenül áll elő a cím)

1. *direkt címzés* (memória és regisztercímzés):
 - a címmező az operandus címét tartalmazza
 - változók támogatása
2. *indirekt címzés* (memória és regiszter címzés):
 - a címmező annak a memóiahelynek a címét tartalmazza, ahol az operandus címe található
 - pointerek támogatása
3. *immediate címzés*:
 - a címmező magának az operandusnak az értékét tartalmazza
 - konstansok támogatása

2 komponensű címzés (két különálló címrészből (aritmetikával) keletkezik effektív cím)

1. *indexelt címzés*:
 - a cím a címmező tartalma meg egy speciális regiszter (indexregiszter) tartalmának az összege
 - tömbök, rekordok kezelésének támogatása
2. *bázisrelatív címzés*:
 - a cím a címmező tartalma meg egy speciális regiszter (bázisregiszter) tartalmának az összege
 - a bázisregiszter tartalmazza a program kezdőcímét, az utasítás címmezeje pedig a program elejétől való távolságot.
 - a bázisregiszter tartalmának megváltoztatásával a program a memóriában bárhova elhelyezhető
 - áthelyezhető (relokálható) programok támogatása
 - virtuális tárkezelés (lapozás) illetve a szegmentálás támogatása

több komponensű címzés (több különböző részből keletkezik az effektív cím)

stack pointeren keresztüli címzés

- az utasítás nem tartalmaz címmezőt, a címet egy speciális regiszter (stack pointer) tartalma jelenti
- függvényhívások támogatása
- függvények paraméterátadásának támogatása

Magasszintű nyelvek támogatása:

1. speciális adattípusok támogatása
 - BCD, lebegőpontos számok
 - sztringek, karakterláncok
2. Összetett adatszerkezetek kezelése
 - tömbök
 - rekordok
 - listák, láncolt listák

Funkciók támogatása:

- rendszerhívások támogatása: a rendszernek bizonyos szolgáltatásai ezeken a rendszerhívásokon keresztül lesznek elérhetők
- védelmi rendszer támogatása: meg kell védeni a rendszert magát illetve multitasking esetén egyes felhasználókat önmaguktól és egymástól is
- párhuzamos futtatás támogatása

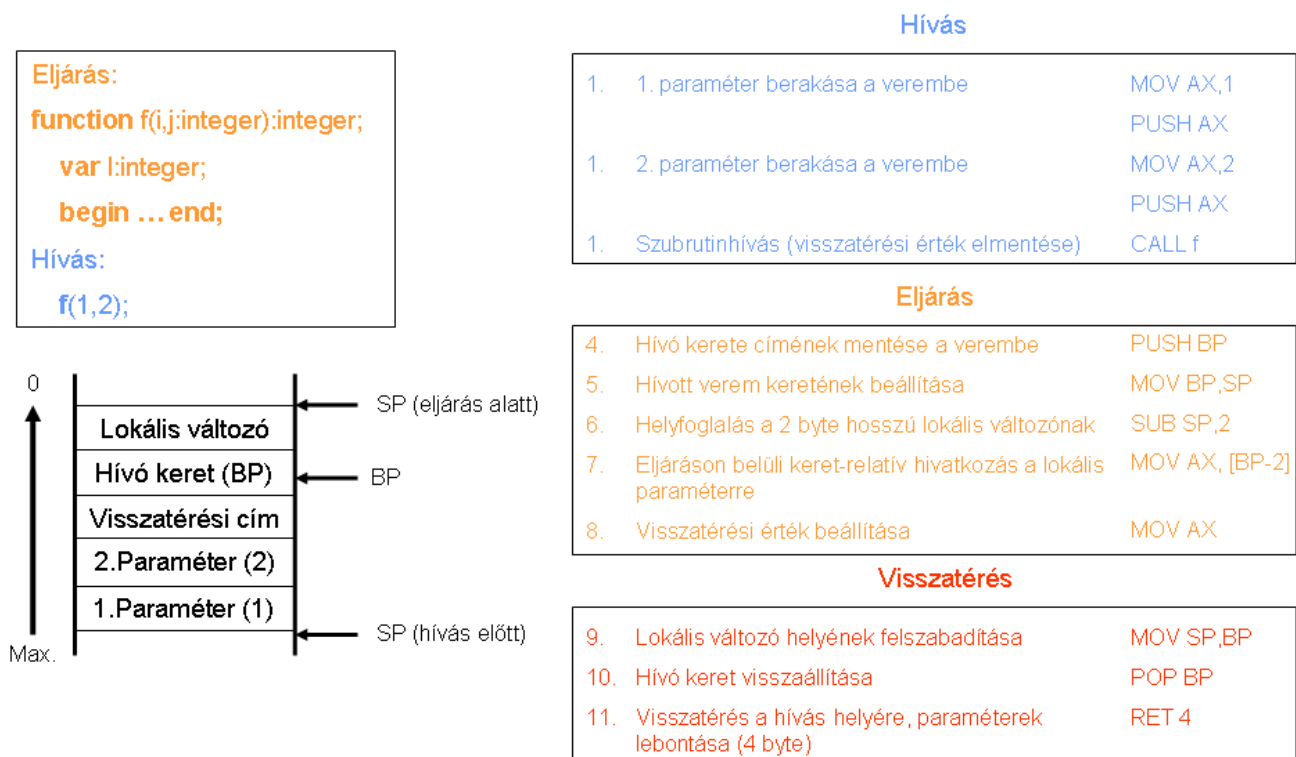
Programszerkezetek támogatása:

- eljárások, függvények
- szubrutinhívás
- verem használat
- programmodulok kezelése

Eljáráshívások futási modellje:

1. globális változók
 - hívás előtt és után is értékkel bírnak
 - lehetnek fix tár címen
2. paraméterek
 - csak eljárásokon belül bírnak értékkel
 - nem helyezhetőek el fix címen
 - a stacken keresztüli paraméterátadás
3. lokális változók
4. visszatérési érték

Eljáráshívás Stack Frame-en (verem keret) keresztül: (kisebb memóriacímek felé nő)

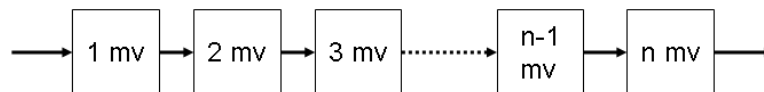
Utasítás végrehajtás fázisai:

1. **utasítás felhozatal:** külső gépi ciklus, memóriaolvasás
2. **értelmezés:** utasítás dekódolása, belső művelet
3. **paraméter felhozatal:** külső gépi ciklus, memóriaolvasás
4. **művelet:** művelet elvégzés, belső művelet
5. **eredmény kivitele:** külső memória, I/O, belső regiszterbe írás

Utasítás végrehajtás gyorsítása:

- utasítás alapfázisainak rövidítése (működési frekvencia növelése)
- szükséges gépi ciklusok számának csökkentése: regiszterek alkalmazása, adatszélesség növelése (4,8,16,32 bit)
- gépi ciklushossz rövidítése: egy gépi ciklus végrehajtásához szükséges idő, memóriához fordulás idejének csökkentése, hierarchikus memória felépítés (CACHE memória)
- műveletvégzés gyorsítása: huzalozott vagy mikroprogramozott logika
- memóriához fordulás és belső munka párhuzamosítása: több utasítás, vagy egyes utasítások részműveleteinek végrehajtása egyidőben: PIPE-LINE

PIPE-LINE alkalmazása:

elv: az utasítást szekvenciálisan végrehajtandó műveletekre bontjuk. Minden egyes utasítás a feldolgozás más-más részfázisában van.

Elindul az algoritmus végrehajtása az első műveletvégzőbe behozzuk az első utasítás kódját (utasítás felhozás). A második ütemben az első műveletvégző kimenetéről az első utasítás felhozott kódját beteszem a második műveletvégzőbe, miközben az első elemi műveletvégző felveheti a következő utasítást és így tovább...

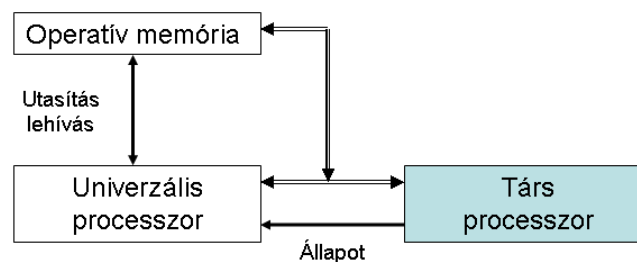
- utasítás lehívás
- utasítás dekódolás
- utasítás végrehajtás

4 mv				1 utasítás	2 utasítás	3 utasítás
3 mv				1 utasítás	2 utasítás	3 utasítás
2 mv		1 utasítás	2 utasítás	3 utasítás	4 utasítás	5 utasítás
1 mv	1 utasítás	2 utasítás	3 utasítás	4 utasítás	5 utasítás	6 utasítás

Egymásra hatások:

- feldolgozási egymásra hatás: két egymást követő utasítás ugyanazt az erőforrást igényli
- adat egymásrahatás: utasítás egyik operandusa az előző, utasítás végrehajtásának eredménye
- procedurális egymásrahatás: a második utasítás függhet az előző által meghatározott úttól

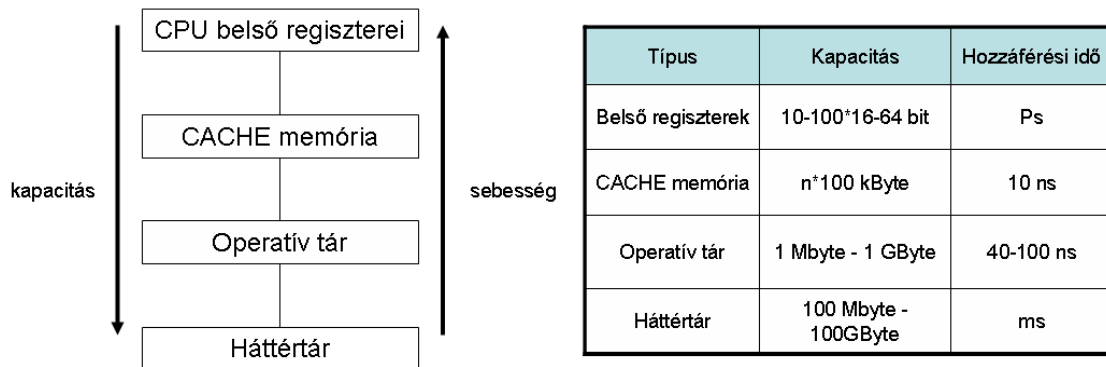
Processzor tehermentesítése:

- bizonyos feladatokra specializált processzorok
- a lehívott utasítást mindkét processzor érzékeli, az hajtja végre, amelyik sajátjának ismeri fel
- vagy az univerzális processzor, vagy a társprocesszor dolgozik
- a specializált társprocesszor a központi egység sínjére csatlakozik, így a számára szükséges adatokhoz közvetlenül hozzáfér
- ha az univerzális processzor egy olyan műveleti kódot érzékel, melyet a társprocesszor fog végrehajtani, akkor felfüggeszti a működését és várakozik az eredményre, majd annak elkészültét a társprocesszor a kész jelzésén keresztül jelenti
- a társprocesszor működése alatt az univerzális processzor áll

Memória hierarchikus szervezése:

- a kommunikáció a szintek között blokkos
- blokk: két memória között mozgatott legkisebb információs egység
- tranziens állapotól eltekintve a felső szint részhalmaza az alsó szintnek
- sikeres hozzáférés a felsőbb szinthez (HIT ratio=sikeres hozzáférés/összes hozzáférés)

Lokalitási elvek:

- időbeli lokalitás: egy hivatkozott címet a folyamat várhatóan a közeljövőben újra használni fog.
- térbeli lokalitás: az időben egymáshoz közel álló hivatkozások nagy valószínűséggel egymáshoz közeli címekre történnek.

CACHE memória:

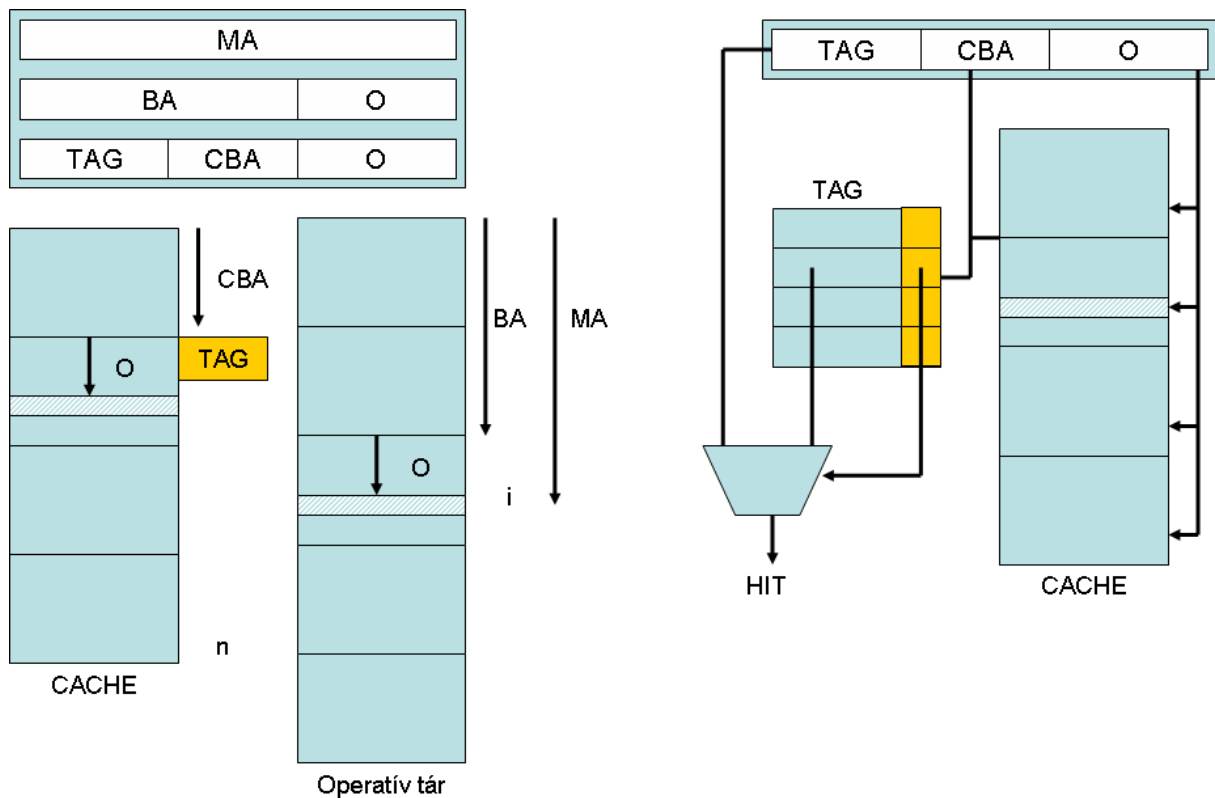
- a virtuális tárkezelés egy gyors, de viszonylag kis kapacitású operatív tároló és egy lassú, de nagy kapacitású háttértároló megfelelő együttműködtetésével a felhasználó számára (majdnem) átlátszó módon egy nagy kapacitású és gyors tároló érzetét biztosítja
- minden időpillanatban a cache tároló az operatív tároló bizonyos rekeszeinek másolatát tárolja, a másolatok meg vannak jelölve a nekik megfelelő operatív tárolóbeli címekkel
- ha a processzor egy operatív tárolóbeli rekeszhez kíván fordulni, akkor annak címét keresi a cache tároló jelölő mezejében. Ha megtalálja, akkor a kívánt átvitel a processzor és a cache között azonnal megtörténik, ha nem találja meg, akkor a kívánt operatív tárolóbeli rekeszsel veszi fel a processzor a kapcsolatot, és egyben a cache-ben is elhelyezi annak másolatát

Leképzési módszerek: operatív memória meghatározott blokkja, hogyan kerül a CACHE-be

- Közvetlen (direkt) leképzés
- Részben asszociatív (n-utas direkt) leképzés
- Teljesen asszociatív leképzés

Közvetlen (direkt) leképezés:

- merev, egyszerűen realizálható szabály a leképezéshez
- ha a cache-ben van n db modul, akkor azt, hogy valamelyik i . blokk hová kerülhet a cacheben, hogy az i -nek veszem a modulo n -es osztáselemét
- O : offset: a blokk elejétől való eltolást adja meg
- minden cache-blokkhoz hozzá van rendelve a TAG-rész
- bekapcsoláskor minden rekesz érvénytelen TAG-et fog kapni
- a TAG-regiszter bitjeinek a számától függ a cache memória mérete

- előny: egyszerű hardvert igényel, gyors működés
- hátrány: rossz a kihasználtsága, nem teljes körű felhasználhatóság

Részben asszociatív (n-utas direkt) leképezés:

- az eredeti cache-t osszuk fel n db részre
- 1 részt kezeljük direkt cache módjára
- a TAG-résznek kell tartalmaznia, hogy melyik cache-részben van benne a keresett információ
- egy blokk több helyre kerül

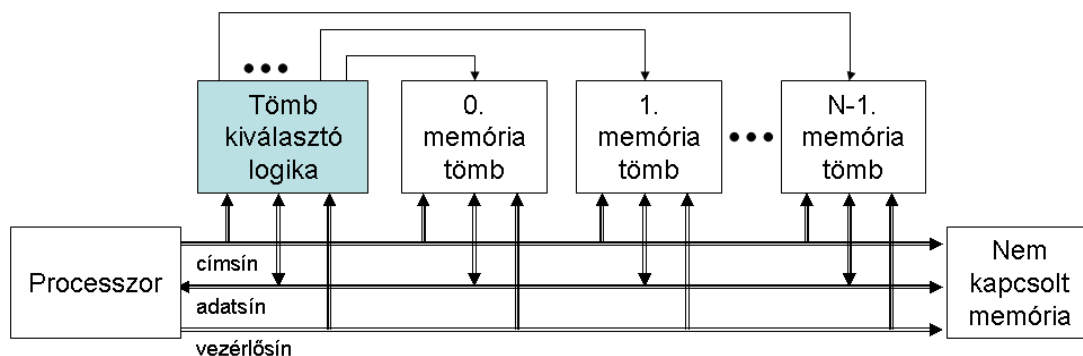
Teljesen asszociatív leképezés:

- bármelyik memóriabeli blokkot a cache bármelyik blokkjába betölthetem (nincs CBA)
- ha a memóriához fordulok egy adott címmel a cache-ben lévő összes blokk TAG-jét meg kell vizsgálnom
- minden TAG-ot egyszerre komparálunk

CACHE kezelési stratégiák:

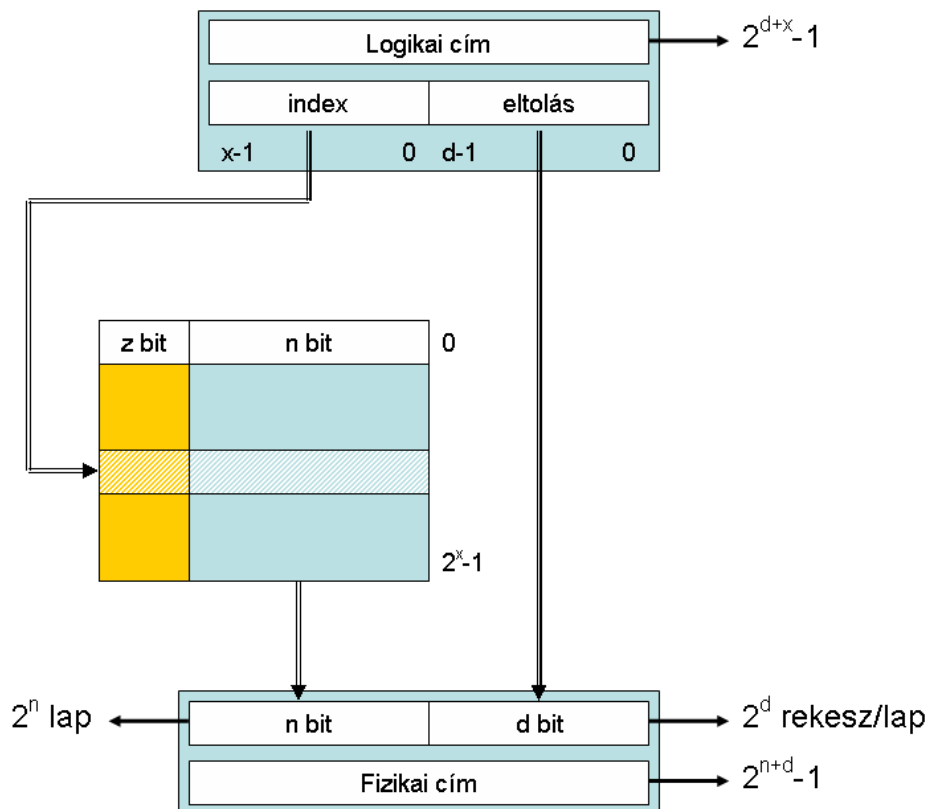
1. Behozatali (fetch policy) stratégiák:
 - közvetlen igény szerinti behozatal: ha olvassuk és nincs ott, akkor behozzuk
 - előrelátó stratégia: úgy fog betölteni egy blokkot, ha az i -re hivatkozom, akkor automatikusan be fogja tölteni az $i+1$ -et is
 - szelektív behozatali stratégia:
2. Írási (write policy) stratégiák:
 - write-back: egy írásnál adott esetben ha benne van a cache-ben, akkor csak a cache-ben írja át. új blokk behozatalánál nem lehet simán felülírni a tartalmat, akkor kell egy adminisztrációs bit minden tartalomhoz, amiben jelzi, hogy írt-e bele, ha ír bebillenti, akkor a hardver ha másik blokkot akar behozni a helyébe, akkor előtte ezt ki kell menteni.
 - write-through: ha írni akarok, és a hivatkozott információ bent van (találatot jelez), akkor beírom a cache-ben lévő rekeszbe is, és ezzel egy ütemben (de nem egy időben), beírom a memóriába is (keresztülírás). ha írni akarok, de nincs találat, akkor az áthelyezés (az allocation) azt fogja jelenteni, hogy beírja a főmemóriába, és utána behozza a cache-be.
3. Blokk behozatali (block replacement policy):
 - direkt leképzés esetén minden blokknak megvan a meghatározott helye: nincs behozatali stratégia
 - legrégebben használt (LRU)
 - legrégebben betöltött (FIFO)
 - legritkábban használt (LFU)
 - véletlenszerű (RANDOM)

Tömbkapcsolás: túl kicsi a processzor által fizikailag megcímezhető tárterület

- feladata a processzor címtartományának kibővítése
- egy tömbkiválasztó logika, mely a processzor egyik perifériájaként működik, több tárolótömb közül egyet kiválaszt (engedélyez), az összes többi pedig letiltja
- a perifériába kell beírni azt, hogy melyik memóriát szeretnénk használni a fixen bent tartott memória mellett. A memória modulokat egyébként azonos címtartományra rakjuk, de csak azt tudjuk kezelni, amit a periféria éppen kiválaszt.
- a nem kapcsolt memória az alapprogramot tartalmazza
- **előny:** nagyon egyszerű, könnyen bővíthető és alig okoz futásiidő-növekedést
- **hátrány:** durva és merev tárolófelosztás, Minden pillanatban csak egyetlen memóriát választunk ki, egy tömbnek mindig elérhetőnek kell lennie, ami az operációs rendszer közös részeit tartalmazza: nem kapcsolható memória

Indexelt leképezés: túl kicsi a processzor által fizikailag megcímezhető tárterület

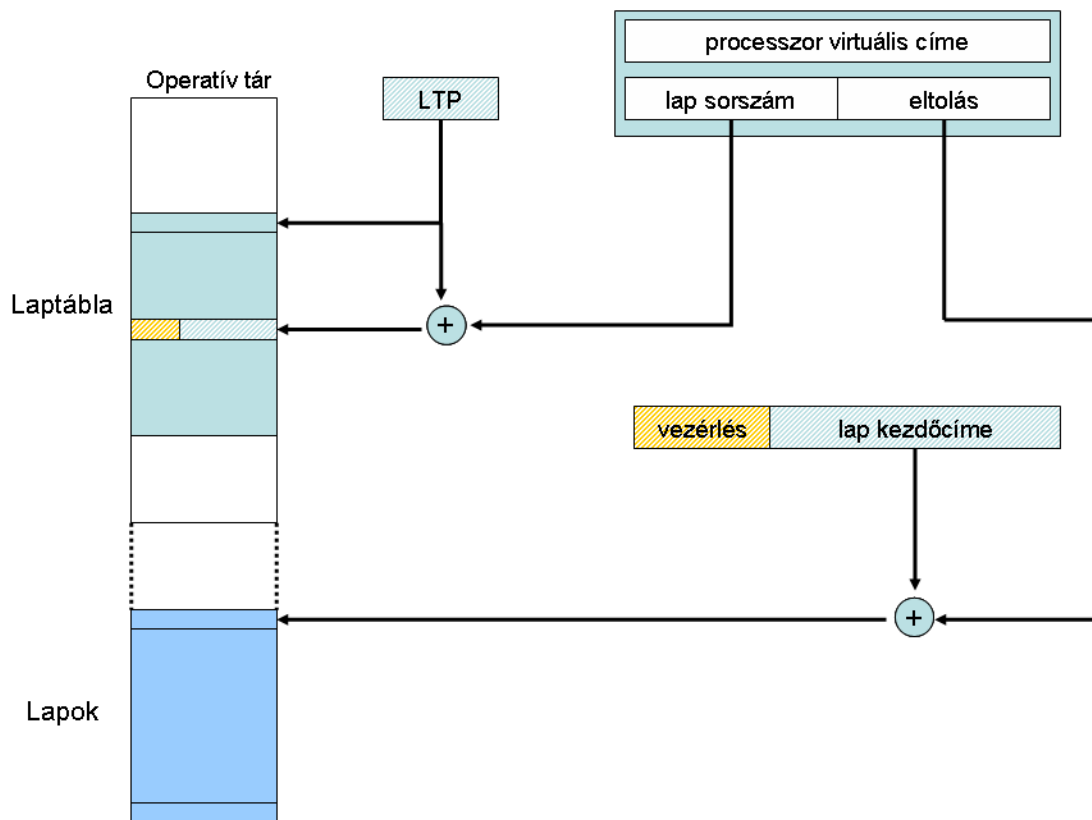

- az indexelt leképezés a processzor által elérhető címtartományt úgy terjeszti ki, hogy a tárolót rögzített kapacitású lapokra bontja. A processzor logikai címét két részre bontjuk: egy index- és egy eltolásmezőre.
- választott indexregiszter címkiterjesztés bitjei egy lap kezdőcímét adják meg az operatív tárolóban (a tároló 2^n lapból állhat).
- az eltolásmező (d bit) a kívánt tárolórekesz lapkezdethez viszonyított helyét adja meg (2^d rekesz van egy lapban).
- a vezérlésbitek a kiválasztott lapra vonatkozó privilégiumokat tartalmazzák
- operatív tároló kapacitása nagy lehet, a processzor ebből egyidőben csak egy kisebb tartományt (2^{x+d} rekeszt) tud megcímezni.
- **előny:** egyszerű, rugalmas, logikai/fizikai címátalakítás gyors, feladatokhoz dinamikusan hozzárendelhető, programok a tárolóban szabadon mozoghatnak
- **hátrány:** egy lapot mindig bent kell tartani, az operációs rendszer közös részeihez hozzá kell férni

Virtuális tárkezelés: processzor által megcímezhető tárterület nagyobb a megvalósíthatónál

- a logikai címtartományt háttértárolón tároljuk állandó méretű lapok vagy változó méretű szegmensek formájában.
- az op. rendszer kapcsolatot teremt az operatív tár és a virtuális címtartomány között
- az MMU (Memory Management Unit) a felhasználó számára átlátszó módon hajtja végre a háttértároló - operatív tároló átviteleket
- címtranszformáció, nyilvántartás, átvitel kezdeményezése

Lapszervezésű virtuális tárkezelés:

- az egy felhasználóhoz tartozó teljes tárolóterületet a háttértárolón tároljuk. A tárolóterület egyforma hosszúságú lapokra osztjuk fel
- létrehozunk egy laptáblázatot, melyet az operatív tárolóban helyezünk el
- a processzor egy virtuális címet ad a tárkezelő egységek számára, mely két részből áll: a kívánt lapsorszámból és a kívánt rekesz lapon belüli sorszámból (eltolás)
- a laptáblamutató (LTP) az operatív tárolóban levő laptábla elejére mutat, így a lapsorszám a laptáblában lévő tétel sorszámát adja meg
- ezzel az indexelt címmel kiolvassuk a kívánt lapra vonatkozó információt a laptáblából
- ez az információ két részből áll: vezérlőbitekből és a lap operatív tárbeli kezdőcíméből
- így a kívánt rekesz kiválasztása a lapkezdőcím és az eltolás egyesítéséből származó fizikai cím alapján történik
- a vezérlőbitek az illető lapra vonatkozó hozzáférési jogokat, az illető lap bent van / nincs bent az operatív tárolóban, ha nincs bent, akkor a háttértárolón hol található, ha bent van, akkor módosítás volt-e, milyen régen hoztuk be információkat tartalmazzák.
- ha a kívánt lap nincs bent az operatív tárolóban, akkor a tárkezelő egység a vezérlőbitek alapján megkeresi a háttértárolóban és behozza az operatív tárolóba, kitöltve egyben a lapkezdőcím és a vezérlőbitek részt
- ha a processzor által kiadott virtuális címnek megfelelő rekesz nincs bent az operatív tárolóban, akkor a processzort le kell állítani, a kívánt lapot vagy szegmenst a háttértárolóból be kell hozni az operatív tárolóba, majd a feldolgozást folytatni kell.
- előny: tetszőleges méretű virtuális címtér rendelhető tetszőleges méretű fizikai címtérhez
- hátrány: lassú

Szegmens szervezésű virtuális tárkezelés:

- a felhasználó rendelkezésére álló tárolóterületet logikailag tetszőleges számú, változó hosszúságú szegmensekre osztjuk fel
 - a szegmensindextábla tartalmazza a szegmensleírók címeit. A szegmensleíró a kívánt szegmens kezdőcímét, valamint hosszát és védettségi/használati állapotát (vezérlés) tartalmazza
 - ha a keresett szegmens nincs az operatív tárolóban, akkor az MMU kezdeményezi betöltését a háttértárolóról, és a betöltést követően módosítja a megfelelő leírókat is
 - az új szegmens betöltése előtt egy megfelelő méretű helyet kell számára találni az operatív tárolóban
 - ha a processzor által kiadott virtuális címnek megfelelő rekesz nincs bent az operatív tárolóban, akkor a processzort le kell állítani, a kívánt lapot vagy szegmenst a háttértárolóból be kell hozni az operatív tárolóba, majd a feldolgozást folytatni kell
 - a processzor utasítás-végrehajtásának ilyen felfüggesztésekor a processzor állapotát el kell menteni, hogy az áttöltés után a felfüggesztett utasítás végrehajtható legyen.
 - további problémát okoz, ha egy task a jelenlegi szegmenséből kilépő címhez fordul
-
- **előny:** jobban illeszkedik a programozói szemlélethez, hatásosabb védelem
 - **hátrány:** az eltérő méretek miatt memória fregmentáció jöhet létre, bonyolultabb algoritmusok

Multitasking elve:

- task-nak nevezzük, azt a tevékenységet, mely a számítógépben elvben párhuzamosan folyhat, ezt általában processzornak nevezik
- minden task egy utasításokból és egy kiinduló adatokból álló programot futtat
- a program egy algoritmust leíró szöveg és a task ezen algoritmus egy végrehajtása
- tipikus taskok: file szerkesztés, forrás file fordítás
- ugyanazt a programot több task is futtathatja

Virtuális processzor:

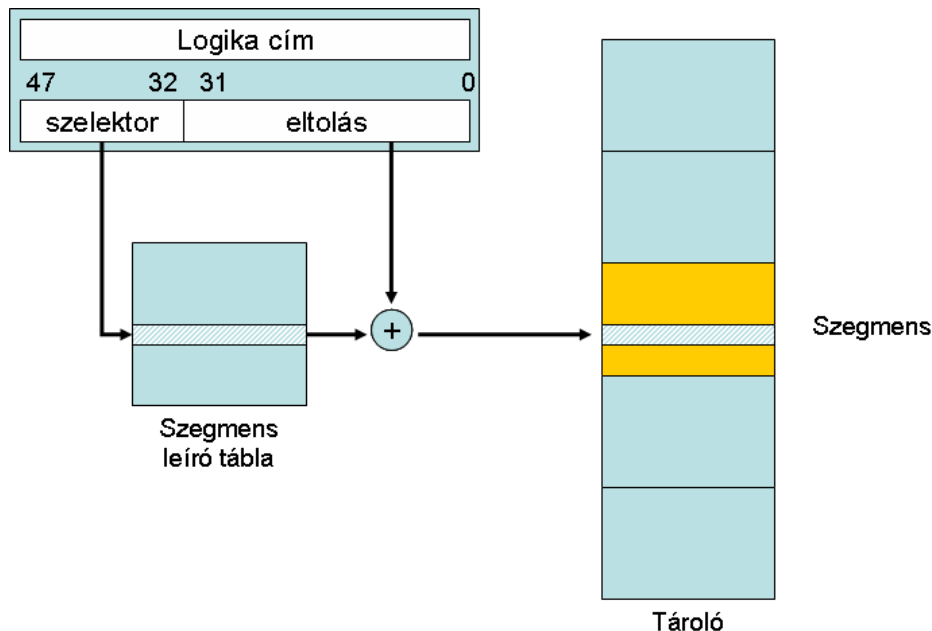
- a rendszernek az egyes taskok számára átlátszónak kell lennie
- minden tasknak (felhasználónak) úgy kell érezni, mintha saját külön processzora lenne
- elméletileg egy task teljesen párhuzamosan fut a többi taskkal
- valóságban az egyes taskok ugyanazon processzoron (erőforrásokon) osztoznak
- az operációs rendszer valamilyen időtartamra a fizikai processzort az egyik kiválasztott task számára rendelkezésre bocsátja
- az operációs rendszer minden egyes időpillanatban a fizikai processzort hozzárendeli az egyik virtuális processzorhoz
- **kontextus váltás:** egy task váltás tehát a felfüggeszteni kívánt task jellemzőit elmenti a taskhoz rendelt speciális adatszerkezetbe és a futtatni kívánt taskhoz rendelt adatszerkezetből feltölti a hardver regisztereket és a megfelelő operáció rendszer táblákat

I80386 mikroprocesszor:

- 32 bites mikroprocesszor
- 4 GB fizikai címtartomány
- 64 TB logika címtartomány
- beépített lapszervezésű virtuális tárkezelés

I80386 címzési rendszere:

- felhasználói programok logikai címeket használnak
 - tárkezelő egység (MMU) a logikai címeket fizikai címekké alakítja át
1. *lineáris címtartomány:*
 - maximum 4GB méretű egybefüggő strukturálatlan tárterület
 2. *szegmensek:*
 - szegmensek logikai egységet jelentenek, melyek hossza tetszőleges (1 byte – 4GB)
 - a szegmens hosszát a program struktúrájának megfelelően választjuk

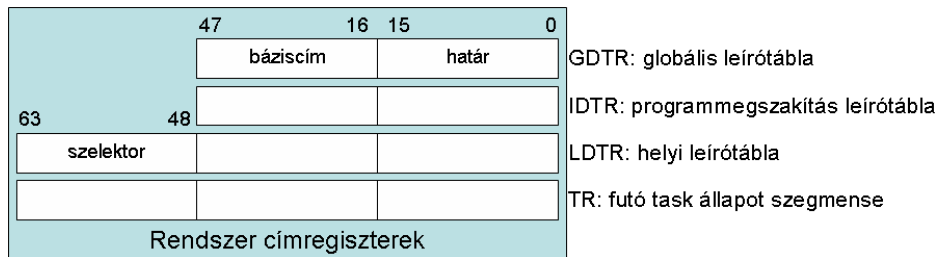

- mikroprocesszor két részből álló logikai címet ad ki (szegmens szelektor és szegmens belüli eltolás)
- szegmens leíró tartalmát az operációs rendszer kezeli
- a leíró tartalmazza a szegmens operatív memóriabeli kezdőcímét (32 bit), a szegmens hosszát és a védőbiteket
- a szegmensleírókat tartalmazó tábla az operatív memóriában helyezkednek el
- annyi tételt (8 byte hosszú) tartalmaz, ahány szegmensen definiáltunk
- lassú működés elkerülése érdekében hat belső szegmensregiszterek

- virtuális tárkezelést alkalmazó szegmens címezés esetén a logikai cím egy szegmens számból és a szegmensen belüli eltolásból áll
- ezt az MMU egy lapszámmá és a lapon belüli eltolássá számítja át
- a lapszám alapján a laptáblából kiolvasható a keresett lap kezdőcíme az operatív memóriából vagy a háttértárolón

Rendszerregiszterek:

- olyan regiszterek, amelyeket nem a felhasználói program utasításai, hanem az operációs rendszer használ

- ezeket a regisztereket az operációs rendszer inicializálja
- kivételes állapot esetén az operációs rendszer felhasználja ezen regiszterek tartalmát
- a rendszerregisztereket csak privilegizált utasítások kezelhetik
- regiszterek hardvertámogatást nyújtanak egy multitasking operációs rendszer létrehozásához
- lehetnek olyan program- adatrészek, melyeket több task is fel kíván használni, illetve olyanok, melyekhez csak egyetlen task kíván hozzáférni
- minden task rendelkezhet egy globális és egy saját logikai címtartománnyal
- kell egy (globális) GDT egész rendszerre kiterjedő és egy (lokális) LDT leíró tábla
- ezekre a GDTR és az LDTR rendszer címregiszterek tartalma mutat rá
- az éppen végrehajtandó utasítás szelektorának egy bitje választ a két leíró között
- task váltáskor a mikroprocesszor hardver úton új értéket tölt be az LDTR rendszer címregiszterbe az új taskhoz tartozó TSS (task állapot szegmens) területéről
- a TSS egy task virtuális processzorának állapotát tartalmazza
- a mikroprocesszor egy külön utasítást (JUMP TSS) is tartalmaz a task váltás támogatására

Operációs rendszertől függő rész
Saját leírotábla kezdőcíme
Laptáblakönyvtár kezdőcíme
Univerzális regiszterek
Állapot regiszterek
Utasításszámláló
Szegmensregiszterek
Privilegizált stack mutatók
TSS adatszerkezete

- mindegyik taskhoz tartozik egy TSS, ami két részből áll
- első az operációs rendszertől függő rész, ami lehetővé teszi, hogy eltérő operációs rendszereket alkalmazhassunk
- a TSS alsó része a regiszter értékek elmentésére és visszaállításához szükséges
- egy új task létrehozásakor az operációs rendszer létrehoz egy TSS-t és annak tételeit beállítja azokra az értékekre, ami a task elindításához szükségesek
- TSS alsó részét hardveres felső részét szoftveres úton kezelik
- a processzor a jelenleg futó task szelektorát, leíróját és határát a TR rendszer címregiszterben tárolja
- egy új task futtatására való áttéréskor az operációs rendszer egy JUMP TSS utasítást ad ki, melynek operandusa az új task szelektora
 1. regiszterek értékeinek elmentése a jelenleg futó taskhoz tartozó TSS megfelelő rekeszeiben
 2. az új task szelektorának beírása a TR regiszterbe
 3. az új TSS címe alapján a processzor feltölti regisztereit az új TSS megfelelő rekeszeinek tartalmával, így az utasítások feldolgozása az új task utasításszámlálója által kijelölt utasítással folytatódik

180386 védelmi rendszere:

- különböző taskok illetve egy taskon belül a kód adat és stack területek szétválasztása, szegmensekre bontása
- a különböző szegmensekre és lapokra védelmi hierarchia alakítható ki
- különféle hibák hatásának a task belsejére történő korlátozása

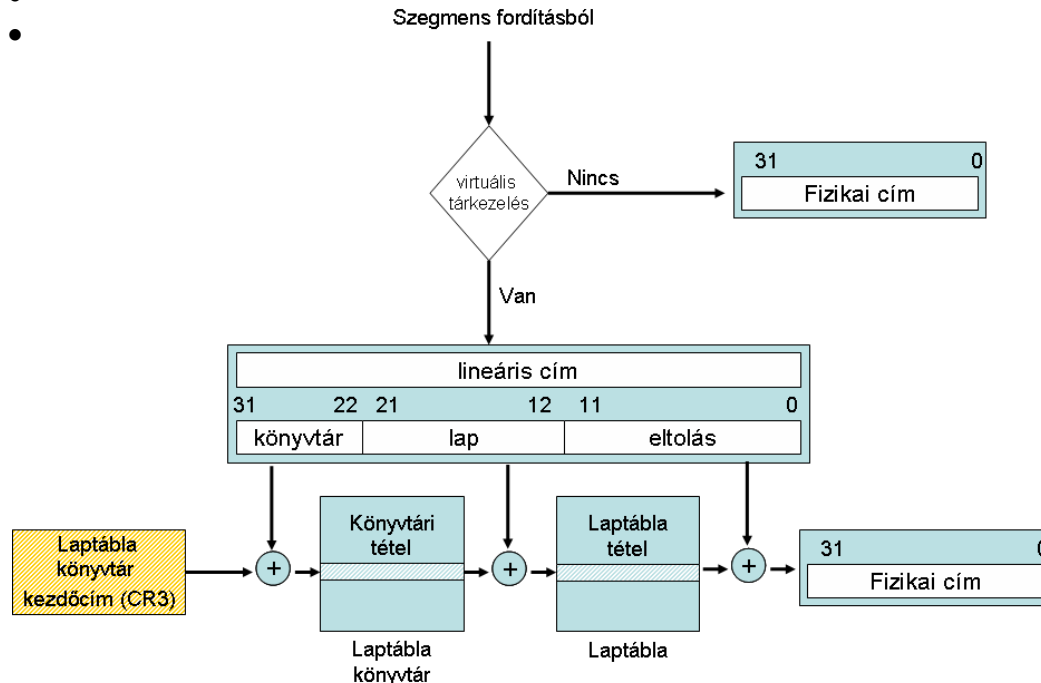
Szegmensek:

Kezdőcím	Határ	Attributumok
Szegmensleíró		

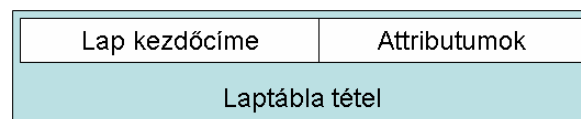
- Kezdőcím: a szegmens kezdőcíme a virtuális címtartományban
- Határ: a szegmens hossza
- Attributumok: vezérlési és védelmi célokat szolgáló mezők
- *ACCESSED*: 1-et tartalmaz, ha a szegmensből információt olvastunk ki, vagy írtunk be. *PRIVILEGE*, *RIGHTS*, *TYPE*, *PRESENT*: 1-et tartalmaz, ha az illető szegmens az operatív memóriában van.

Lapok:

- a processzor lapokat kezel, azaz lapszervezésű virtuális tárolót használ, ha a CR0 rendszer vezérlőregiszter PG bitje 1-be van állítva.
- ezt a bitet csak privilegizált utasítással lehet beállítani
- a lapozásnál kétszintű hierarchiát valósítanak meg

- minden egyes task saját laptábla könyvtárral rendelkezik
- a laptábla könyvtár sorolja fel az illető task által hozzáférhető laptáblákat
- a CR3 vezérlőregiszter tartalmazza az éppen futó task laptábla könyvtárának kezdőcímét
- a laptábla könyvtár 1024 könyvtári tételt tartalmazhat (ezek hossza 4 byte)
- maximálisan 1024 laptábla tartozhat egy taskhoz
- minden egyes laptábla 1024 laptábla tételt tartalmazhat (ezek hossza 4 byte)

- attributumok: vezérlési és védelmi célokat szolgáló mezők
- *PRESENT*: az operációs rendszer 1-be állítja, ha a lap az operatív memóriában van, *RIGHTS*, *PRIVILEGE*, *ACCESSED*: a processzor hardver 1-be állítja, ha a laphoz hozzáfértünk, *DIRTY*: a processzor hardver 1-be állítja, ha a lapra írtunk, *USER-DEFINED*: a felhasználó tetszése szerint felhasználhatja
- ha logikai/fizikai címfordítás során keletkező lineáris cím egy olyan lapra hivatkozik, mely nincs bent az operatív memóriában (*PRESENT*=0), akkor a processzor laphibát (*PAGE FAULT*) észlel.
- ekkor a CR2 rendszer vezérlőregiszterbe betöltődik a hiányzó lap lineáris címe, és meghívódik az operációs rendszer laphiba kezelő eljárása
- az operációs rendszer kiszámítja a hiányzó lapnak megfelelő laptábla tétel helyét,

- hiányzó lap esetén a laptábla tétel a lap mágneslemez tárolón elfoglalt helyét (címét) tartalmazza
- ennek alapján az operációs rendszer betöltheti a mágneslemez tárolóról a megfelelő lapot az operatív memóriába és beállítja a laptábla tételben a lap kezdőcímét, és a PRESENT bitet
- ezután a processzor megismétli azt a műveletet, melynél a laphiba fellépett
- a két többlet memória ciklus miatt a rendszer működési sebessége lecsökken, ezért a processzor egy TLB (fordítást kikerülő) regisztertömböt is tartalmaz
- a TLB32 olyan regiszter, melyben a legutoljára használt 32 lap fordítási információja helyezkedik el
- egy címfordítás során a processzor a keresést egyszerre elindítja a táblákon keresztül és a TLB regisztereiben
- ha a TLB-ben megtalálja a keresett lapra vonatkozó információt, akkor az operatív memóriában lévő táblákban abbahagyja a keresést, ha nem találja meg folytatja a keresést, és miután talált, kicseréli a TLB egyik tételét az új lapéval

Privilegiumok:

- a taskok védelmi szempontból négy privilegium szint valamelyikén lehetnek
- a 0. szint a legfontosabb, a 3. szint a legkevésbé fontos
- a task privilegiumszintje az általa végrehajtott kódszegmens privilegium szintjével egyezik meg
- mindenegyes szegmensleíróban van egy PRIVILEGE mező melynek tartalma az illető szegmens privilegium szintje
- egy 1. privilegium szintű task csak azokat a szegmenseket használhatja, amelyeknek a privilegiumszintje ≥ 1
- ha egy task egy számára meg nem engedett szintű szegmenshez fordulna, akkor a hardver hibát jelez
- 0. szint: operációs rendszer magja (kernel), 1. szint: operációs rendszer kevésbé fontos részei, 2. szint: utility programok, 3. szint: felhasználói programok
- a privilegizált utasításokat csak 0. privilegium szintű taskok hajthatják végre

Szegmensek védelme:

- egy szegmens védettségi módját a szegmensleíró attributum mezejének tartalma határozza meg
- PRIVILEGE: a szegmens privilegium szintjét tartalmazza
- RIGHTS: a szegmensleíró ezen mezejének előírható, hogy milyenfajta műveleteket engedünk meg ezen szegmensen végrehajtani
- TYPE: a szegmens típusa, a felhasználói task kód típusú és adat típusú szegmenseket használ. így a processzor hibát jelezhet, ha a kód típusú szegmensbe írni akarunk

Lapok védelme:

- az I80386 processzornál lap szervezésű virtuális tárkezelést alkalmazhatunk, tehát a szegmenseket is lapokra bonthatjuk
- a lapnak két privilegium szintje lehet: supervisor és user
- a user szint a 3. privilegium szintnek felel meg, míg a supervisor szintű laphoz, csak 0., 1., 2. privilegium szintű taskok férhetnek hozzá
- egy konkrét fizikai című tárlórekeszhez való hozzáféréskor először ellenőrzi a szegmens védelmet, majd a lap védelmet

Rendszerhívások:

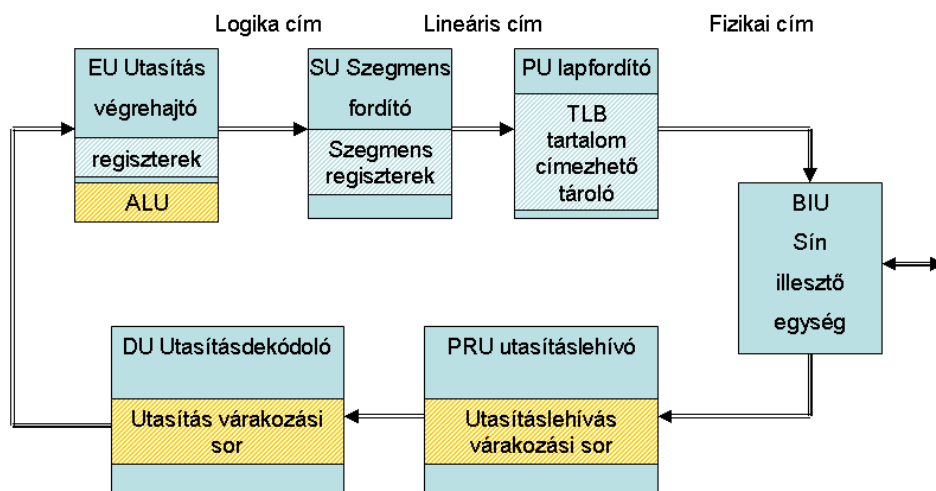
- egy szolgáltatást egy eljárás valósít meg, mely eljárás meghívásával érhetjük el a kívánt operációs rendszer szolgáltatást
- egy gate (kapu) egy szigorúan specifikált belépési pont az operációs rendszerbe, melyen keresztül egy magasabb privilégium szintű kódszegmensből elérhető az operációs rendszer valamilyen szolgáltatása: *CALL GATE*, *TRAP GATE*
- ezeket a kapukat az operációs rendszernek kell kialakítania és azokat a GTD-ben vagy az LDT-ben elhelyeznie

Belépési pont szelektor	Eltolás	Attributumok
Kapu felépítése		

- a belépési pont szelektor és az eltolás a kívánt belépési pont logikai címét adja meg.
- Attributumok: vezérlési és védelmi célokat szolgáló mezők
- *DWORD COUNT*: az átadandó paraméter hossza (csak *CALL GATE*), *TYPE*, *PRIVILEGE*: az a privilégiumszint, mellyel egyenlő vagy kisebb privilégium szintű kódszegmensből át lehet jutni a kapun, *PRESENT*
- egy task a *CALL GATE*-en egy közönséges *CALL* utasítás végrehajtásával, a *TRAP GATE*-en *INTERRUPT* utasítás végrehajtásával juthat keresztül

Az I80386 hardver struktúrája:

- egy utasítás feldolgozását hat részre bontja fel, azaz hat funkcionális egysége működik átlapoltan
- processzor szempontjából külső sínről általában nem lehet periodikusan beolvasni az egymást követő utasításokat
- PREFETCH QUEUE: az utasításokat a BIU egy várakozási sorba (FIFO) tesz be és az utasításokat a pipeline következő fokozata (DU) onnan veszi ki a további feldolgozáshoz.
- az utasítások végrehajtásának ideje nem egyforma
- INSTRUCTION QUEUE: a dekódolt és végrehajtásra váró utasításokat az EU egy várakozási sorból veszi ki, ha az előző utasítás végrehajtásával végzett.

I/O kezelés, perifériák:

- a perifériák létesítenek kapcsolatot a számítógép és a külvilág között
- ember-gép kapcsolat megvalósítása
- adattárolók-számítógép kapcsolata
- számítógépek közötti kapcsolat megvalósítása
- sebesség, vezérlési lehetőségek: szinkron, aszinkron működés, karakteres, blokkos átvitel, vezérlési felületek egységesedése

Eszközsztű kezelés:

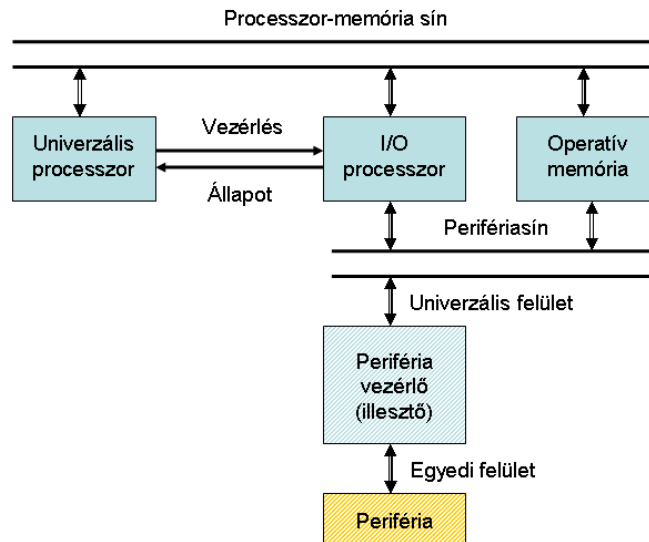
- a perifériális eszköz fizikai sajátosságainak megfelelő illesztési felületet vagy utasításkészletet biztosítunk
- feltétel nélküli bevitel/kivitel: periféria mindig adatátvitelre kész állapotban van, nincs szinkronizáció a processzor és a periféria között, pl.:kapcsolóállás beolvasás, világító kijelzők működtetése
- feltételes bevitel/kivitel: periféria nincs adatátvitelre kész állapotban, a perifériák és a processzor működését szinkronizálni kell
- jelzőbitre alapozott feltételes bevitel/kivitel: átvitel során a processzor és a periféria működésének szinkronizálásáért a processzor felelős, a processzor mindig adatátvitelre kész állapotban van, a periféria állapotát jelzőbit segítségével közli a processzorral
- jelzőbit valamilyen időközönkénti vizsgálata: programozott lekezelés
- periféria kész jelzés egy programmegszakítás kérést jelent a processzor számára: megszakításos kérés
- szemaforra alapozott bevitel/kivitel: változtatható sebességű perifériák esetén, a processzor és a periféria kölcsönösen szinkronizálják egymást (handshaking)

Logikai kezelés:

- a számítógépek beviteli/kiviteli rendszerében általánosított beviteli/kiviteli eljárásokat és illesztési felületeket biztosítanak
- processzor és perifériák nagy sebességkülönbsége miatt nem használnak közvetlen processzor irányítást
- háromféle utasítástípus: *vezérlő, perifériállapot lekérdező, információátviteli*
- a beviteli/kiviteli hardver részleteit az operációs rendszer takarja el
- a felhasználó programok függetlenné tehetők az alkalmazott periféria típusától

Perifériakezelés

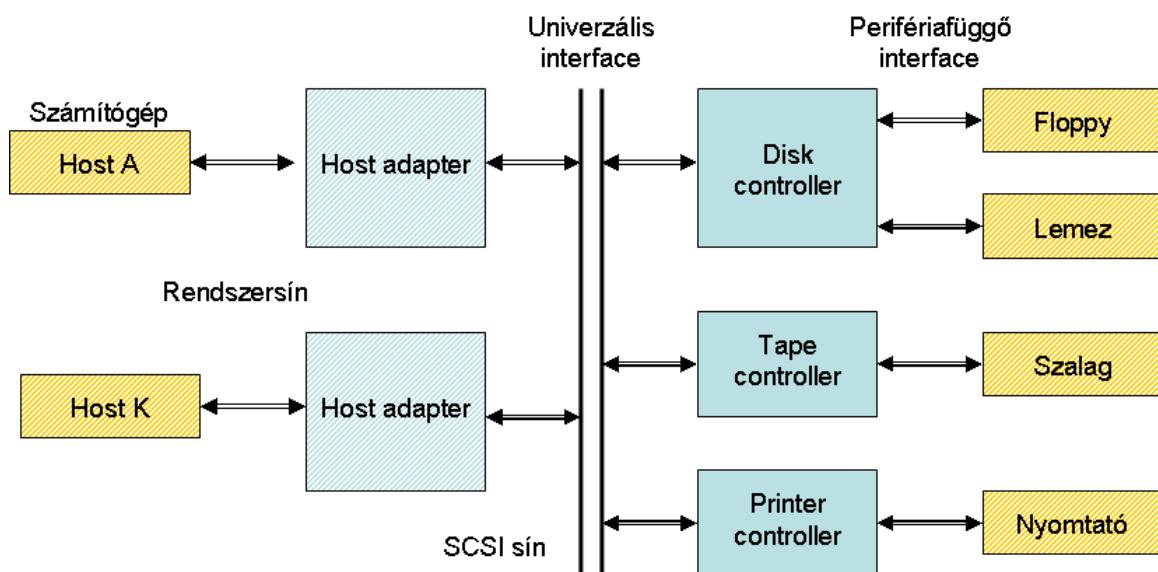
- a csatornára és I/O processzorra alapozott perifériakezelést rögzített feladatú modulok hajtják végre, így felszabadítva a processzort
- statikus feladat-hozzárendelésű elosztott feldolgozást valósítanak meg
- I/O processzor egy olyan hardver eszköz, melynek utasításkészletét a beviteli/kiviteli műveletekre optimalizálták
- processzor felé egy szabványos illesztési felületet biztosít
- a végrehajtandó programot az univerzális processzor helyezi el az operatív memóriában és az I/O processzor onnan hajtja végre
- a perifériásínre az adatokat az operatív memóriából veszi ki, illetve a perifériásínről behozott adatokat az operatív memóriába teszi be
- a csatornák a beviteli/kiviteli műveletek autonóm irányítására szolgálnak
- a csatorna egyszerűsített I/O processzor

- Szelektor csatorna: a csatornaprogram végrehajtásának egész időtartama alatt a csatornát a kiválasztott perifériális eszköz lefoglalja, nagy adatátviteli sebességű perifériák
- Multiplexer csatorna: a csatornát megosztva több perifériális eszköz használhatja és a csatorna az egyes eszközök byte-onként átvitt adataiból a memória felé adatblokkokat állít elő

SCSI sín:

- a sít egy vagy több (max. 8) számítógép vezérelheti prioritásos alapon
- max. 8 perifériavezérlő egység kapcsolható rá és bármelyik számítógép max. 8 perifériát érhet el minden egyes perifériavezérlőn keresztül
- 8 bites adatátvitelt támogat szinkron vagy aszinkron módon
- az SCSI sín soros hozzáférés vezérlésű
- közvetlen adatátvitel két periféria között
- átlapoló periféria működés

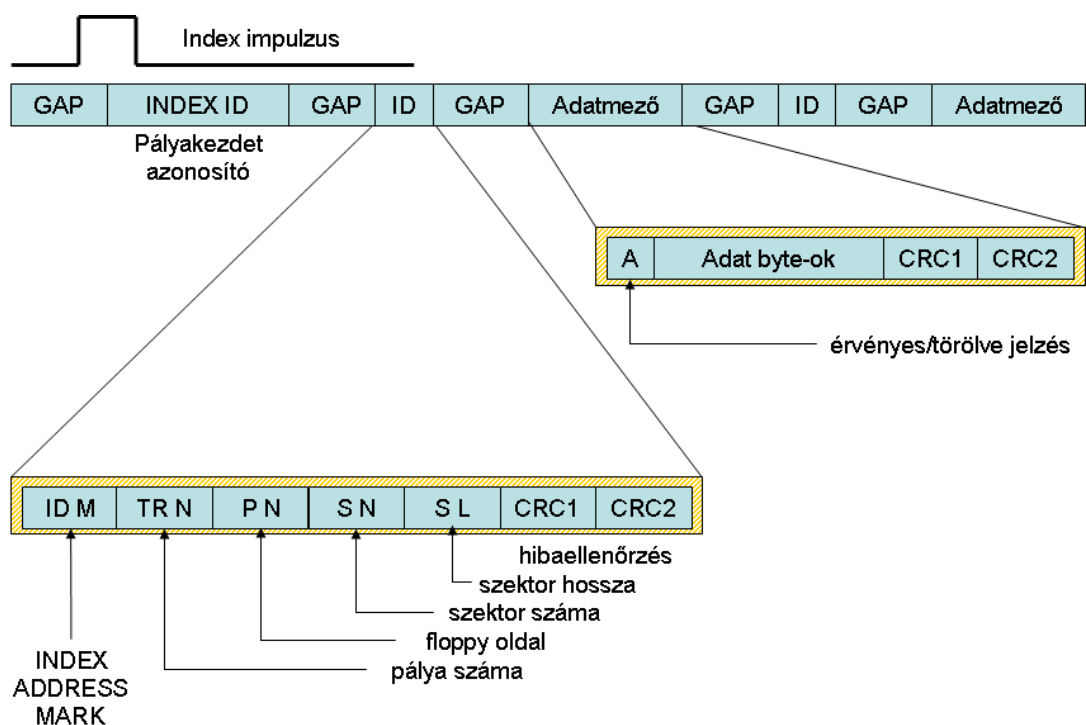

Háttértárolók:

- nagykapacitású, nagy hozzáférési idejű tárolók alakíthatók ki q mágneses tárolási elv segítségével
- egy mágneslemez tárolón a mágneses réteget egy kör alakú hordozóra visszük fel
- ez lehet hajlékony (floppy) vagy merev (hard disk)
- a lemezen koncentrikus kör alakú pályák (track) helyezkednek el és a pályán belül szektorokat alakítunk ki az adatok blokkos tárolására
- a lemezoldal felett általában egy író/olvasó fej van, melyet mechanikus mozgatóval kell a kívánt pálya fölé beállítani
- az olvasófej a mágneses átváltást érzékeli
- a kiolvasott jel nem ideális, alakja a mágneses jellemzőktől, a geometriai méretektől és a sebességtől függ
- nagy írássűrűségnél az állapotok miatt a kiolvasott jel helye és nagysága is változik
- az adatok rögzítésére a háttértároló típusától, kapacitásától és a gyártási technológiától függő kódolást alkalmaznak

Szektorszervezés elve:

- a lemez kezdetét egy index lyuk jelzi
- minden pálya több szektorra van osztva, melyek kezdetét lyuk jelzi (hard sector), vagy mágnesesen felírt információ (soft sector)
- a szektorok között üres helyeket (GAP) hagynak a toleranciák miatt, ide csupa 0-át írnak a szinkronizálás érdekében
- a floppyt használatbavétel előtt formattálni kell, melynek során az azonosítókat a vezérlőegység felírja a lemezre
- ha egyszer megtaláltuk a keresett szektor elejét, akkor az adatok nagy sebességgel érkeznek, így ha több szektornyi adatot kíván feldolgozni, akkor a soronkövetkező szektor már esetleg túl hamar érkezne: *sector interleave*

Multiprocesszoros rendszerek:

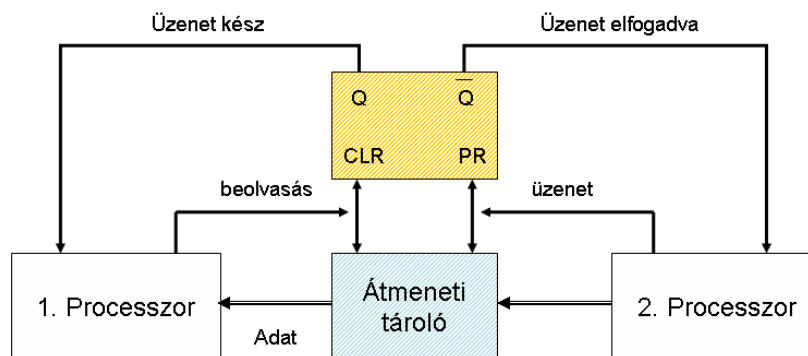
- olyan struktúra, amelyben ugyanazon rendszeralgorithmus egymástól független feladatainak konkurens végrehajtása folyik
- két esemény konkurens, ha egyik sem tudja kauzálisan befolyásolni a másikat
- osztályozhatjuk a feladat-hozzárendelés módja és a processzorközi kapcsolat jellege szerint
- bizonyos funkciókat (szolgáltatásokat) kell biztosítani a felhasználó számára, és minél több felhasználó kiszolgálását lehetővé kell tenni
- a rendszer egyes processzorainak együtt kell működnie, ezt a kapcsolatot mind hardveresen, mind szoftveresen létre kell hozni

Feladat-hozzárendelés módjai:

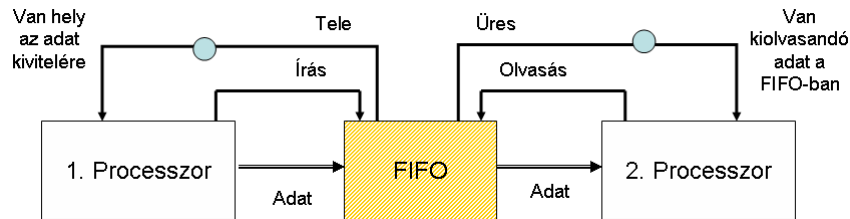
1. Dinamikus feladat-hozzárendelés: egy processzor a rendszerkapacitás egy részére minden funkciót (szolgáltatást) elláthat, azaz a pillanatnyi terhelési viszonyok alapján egy feladat bármelyik processzornak odaadható
 - **előny:** egy processzor meghibásodása a rendszer egy részére terjed ki, processzorok teljesítőképessége jól kihasználható
 - **hátrány:** a processzor teljesítőképessége korlátozza a megvalósítható funkciókat (szolgáltatásokat), bonyolult szoftver
2. Statikus feladat-hozzárendelés: egy processzor egy meghatározott funkciót (szolgáltatást) valósít meg az egész rendszer számára
 - **előny:** egyszerű szoftver, processzor felépítése a funkcióhoz optimalizálható
 - **hátrány:** processzorok terhelése jelentősen eltérhet, érzékenyebb a meghibásodásokra

Processzorközi kapcsolat módjai:

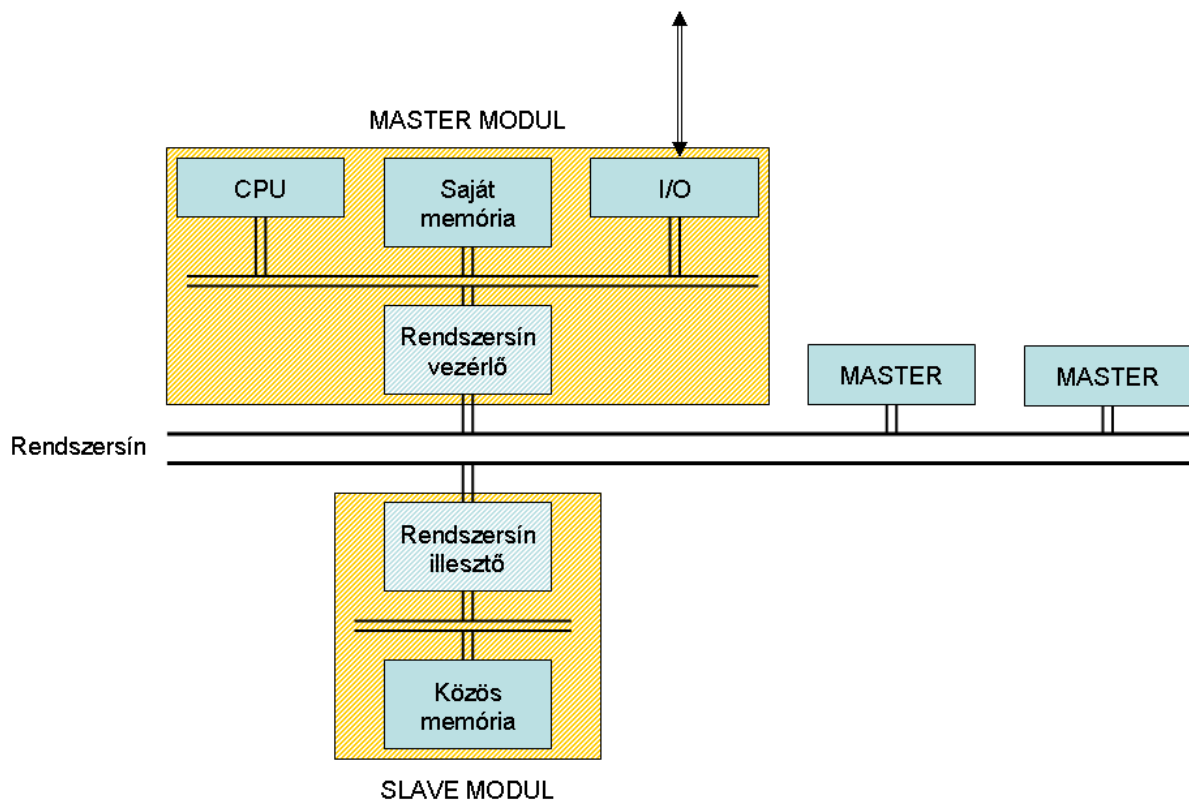
1. Lazán csatolt rendszer: a processzorközi kapcsolat üzenetorientált, az egyes processzorokon különálló operációs rendszerek vannak
 - a processzorokat kommunikációs alrendszerekből megvalósított csatornák kötik össze
 - logikai, fizikai közeg függ a rendszer nagyságától, térbeli elhelyezkedésétől
 - az üzenet átvitelének idejére a forrás processzor a fogadót perifériájának tekinti
 - kis rendszer esetén, kevés információ átvitele esetén használatos a szemaforra alapozott pont-pont összeköttetés
 - **előny:** egyszerű,
 - **hátrány:** lassú, merev szerkezet, operációs rendszerek együtt működése nehézkes

- előfordul, hogy a forrás és a nyelő processzorok közötti adatátvitel sebessége ingadozik a közösen használt szemafor miatt
- mindkét oldalt külön szemaforral látjuk el és az átmeneti tároló helyére egy FIFO tárolót teszünk

2. Szorosan csatolt rendszer: a processzorközi kapcsolat közös erőforráson keresztül van megvalósítva, közös az operációs rendszer
 - közös erőforráson keresztüli kapcsolat
 - legrugalmasabb megoldás a crossbar kapcsolás rendszer
 - kapcsoló hálózat megfelelő vezérlés esetén bármelyik processzort bármelyik memóriával összeköthető
 - hátrány: nagy rendszereknél nem lehet, bonyolult, nehéz a kapcsolók vezérlése
 - nagy rendszereknél rendszer-sínre alapozott struktúrát alkalmaznak

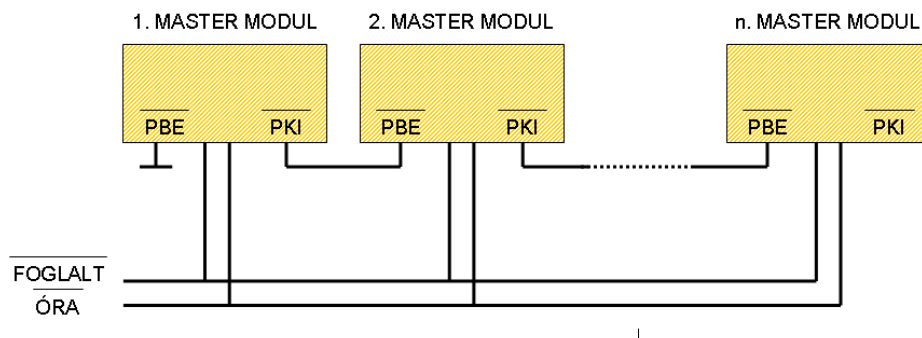
- a processzorközi kommunikációnak két szintje van
- *felső szinten*: a folyamatok közötti adat- és vezérléskommunikáció
- *alsó szinten*: a master moduloknak a rendszersínhez való hozzáférése

- a master modul processzora utasításában szereplő memória vagy perifériacím alapján dönti el a rendszersínvezérlő, hogy saját memóriához vagy perifériához, illetve közös memóriához vagy perifériához kell fordulni
- a rendszersínhez való hozzáférés két módon történhet

Rendszersínhez való hozzáférés:

1. Soros hozzáférés vezérlés:

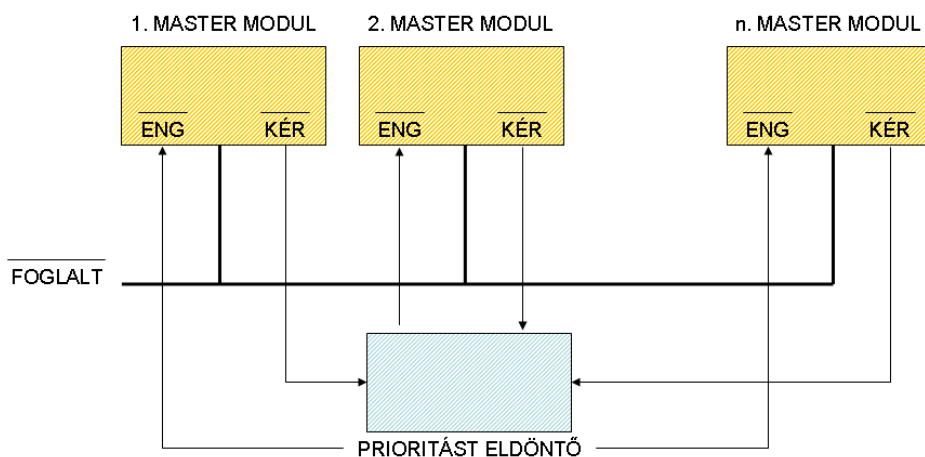
- a legjobboldalibb master modulnak meg kell várnia a hozzáférési igények végighaladását a láncon
- a rendszersín foglaltságát a FOGLALT jelzi, a rendszersínt éppen használó master modul alacsony szintre húzza le
- a master modulok hozzáférési igényeiket egymás számára a PBE és PKI jelek közlik
- ha az i. master modul PBE bemenetére alacsony szint kerül, akkor ez azt jelenti, hogy jelenleg egyetlen tőle balra elhelyezkedő master modul sem kíván a rendszersínhez hozzáférni

- előny: egyszerű
- hátrány: master modulok száma a terjedési késleltetések miatt korlátozott, nehézkes a hibakezelés

2. Párhuzamos hozzáférés vezérlés:

- a kérést a master modul csak akkor adhatja ki, ha a rendszersín éppen szabad
- a prioritást eldöntő a legmagasabb prioritású kérést kiadó master modul ENG bemenetére ad engedélyező jelet, így az a FOGLALT lehúzásával magához ragadhatja a rendszersín vezérlését
- a prioritás lehet előre rögzített vagy körbenforgó

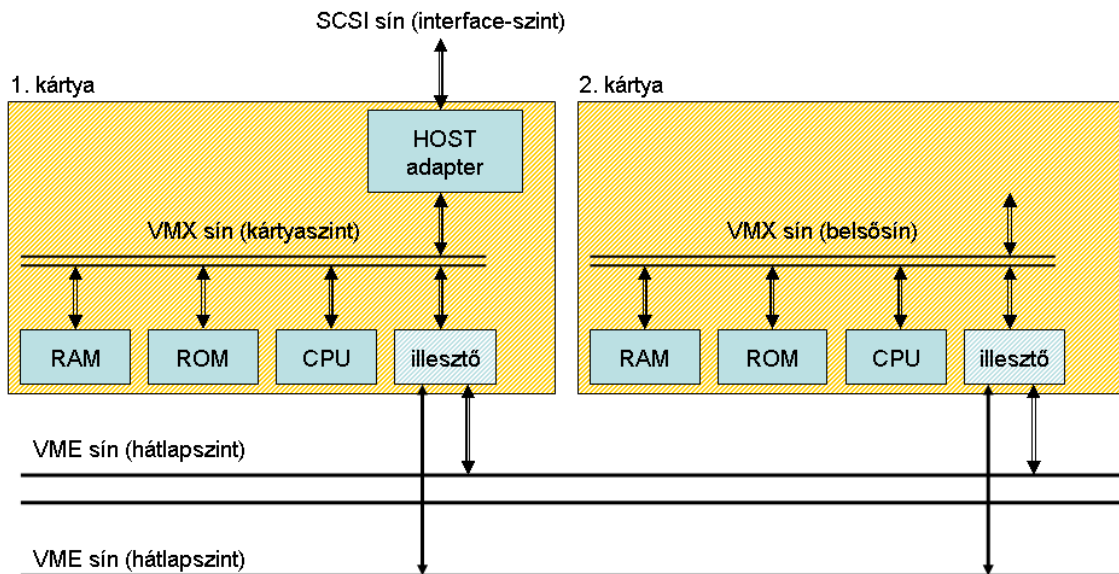

Postafiók elv:

- adat- és vezérléskommunikáció normál formája
- küldő master modul a rendszersínen keresztül adatokat visz át a közös slave tároló feladathoz rendelt területére
- a fogadó master modul a rendszersínen keresztül adatokat vesz ki a közös slave tároló feladathoz rendelt területéről
- az adatok betöltését és kivételét megfelelő szemaforok vizsgálatával és beállításával szervezzük
- amikor az i. master modul a postafiókhoz fordul, akkor ezalatt ki kell zárni a k. master modult ugyanennek az erőforrásnak a használatából
- **előny:** a fogadó modul szempontjából érdektelen ki rakta be azokat a postafiókba, adatot küldő modul szempontjából is érdektelen, hogy melyik modul fogja az adatokat fogadni, a többi modul a rendszersín művelet alatt is dolgozhat a saját erőforrásaival
- **hátrány:** rendszersín szűk keresztmetszetté válhat

Sínrendszerek:

- vezetékek egy csoportja, melyek használatán digitális rendszerelemek osztoznak, és amelyeken keresztül a rendszer elemei egymással kommunikálnak
- egy rendszerben többféle sít használják hierarchikus rendben

- kártyaszint: egy vagy több nyomtatott áramkörüi kártyán elhelyezett elemet köt össze az összeköttetések számának csökkentésével
- hátlapszint: kártyákból felépített modulok között kommunikációs utat biztosít
- interface-szint: biztosítják a közös kommunikációs utat az I/O eszközök és a rendszer között

Rendszersínek:

1. Adatátvitel:
 - sínre csatlakozó modulok között információcsere lebonyolítása a sín felügyeletet ellátó modul irányítása alatt
2. Programmegszakítás:
 - a sínre csatlakozó modulok kérhetik valamelyik modul normál működésének megszakítását
3. Arbitrálás:
 - olyan rendszerekben, ahol több modul is képes az adatátvitel vezérlésére biztosítani kell egy algoritmust, mellyel a versengő igények közül egy adott időben csak egy nyeri el a sín vezérlési jogát
4. Szolgáltatások:
 - tápfeszültség ellátás, hibajelzés, rendszer-órajel, reset

Rendszersínre csatlakozó modulok:

1. Rendszervezérlő:
 - a sín vezérlési jogát biztosító jeleket, a rendszer-órajelet, az inicializáló jelet és a vészjelzéseket adja a sínre
2. Master:
 - képes magához ragadni a sín vezérlési jogát a rendszervezérlő segítségével, azaz adatátvitelt kezdeményezni a sín cím-és vezérlőjeleinek segítségével
3. Slave:
 - nem képes magához ragadni a sín vezérlési jogát, ha a sínen megjelenő cím-és vezérlőjelek kijelölik, akkor reagál a master által elindított adatátviteli folyamatra
4. Megszakításkérő:
 - képes megszakításkérő jel kiadásával kiszolgálást kérni valamelyik master modultól
5. Megszakításkezelő:
 - képes a megszakításkérések észlelésére és a kiszolgálási folyamat kezdeményezésére

Sínműveletek:

1. kezdeményezés (sínkérés)
2. arbitráció (melyik master modul használhatja a sínt)
3. címzés (kivel kíván a nyertes master modul kapcsolatba lépni)
4. adatátvitel
5. hibaészlelés és hibajelzés

Sín címzési módok:

- nyertes master modul kétféleképpen bonyolít le kommunikációt
 1. egy vagy több slave modul kiválasztása
 2. minden slave modul kiválasztása
- a master modul két részből álló címet ad ki a sín címvezetékeire
 1. slave kártya címe (felső címbitek)
 2. slave modulon belüli rekesz címe (alsó címbitek)
- a slave kártyát kétféleképpen lehet megcímezni
 1. logika cím
 2. helyzeti cím
- legtöbb adatátvitelnél egyetlen slave modult választunk ki
- van olyan este, hogy az átvitelben több, vagy az összes slave modul részt vesz
- broadcast: a master modul valamennyi slave modulra kiírást végez
- broadcast: a master modul valamennyi slave modulról beolvasást végez

Logikai címzés:

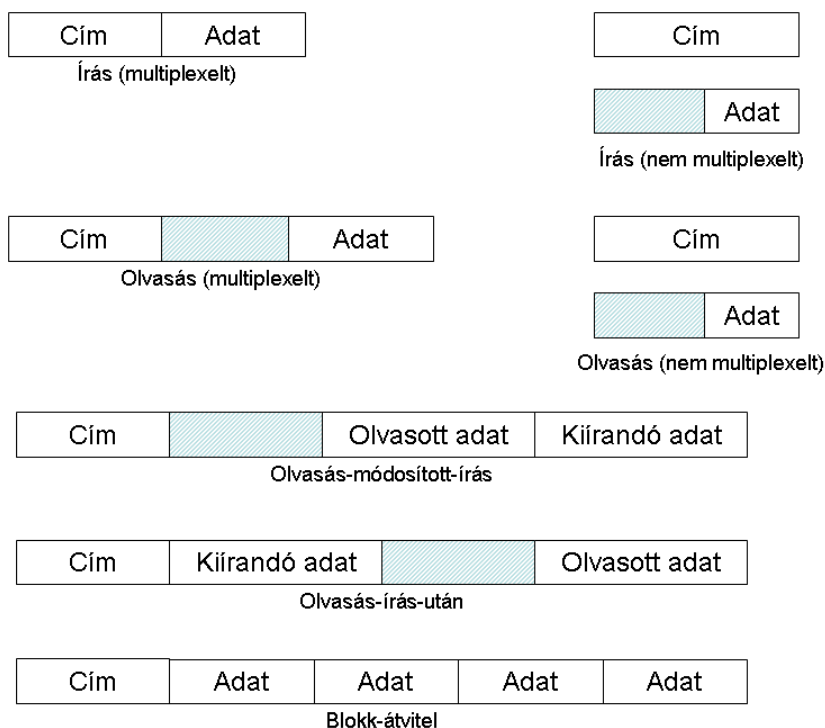
- helytől független címzés
- minden egyes kártyának egy egyedi azonosítója (logikai címe) van, melyet a kártyán elhelyezett kapcsolósorral vagy EPROM-mal lehet beállítani
- a kártyát a rendszer bármely helyére be lehet tenni
- pl.: VME sín

Helyzeti címzés:

- a kártyát fizikai helye, azaz melyik helyre dugaszoltuk be a hátlapon azonosítja
- ez az azonosító a hátlapra van behuzalozva
- kártyán elhelyezhető egy címregiszter és az operációs rendszer a rendszer inicializáláskor a helyzeti címzés felhasználásával a kiválasztott kártyának átküldhet egy tetszőleges értéket ebbe a címregiszterbe és ezután ezt az értéket használhatjuk a kártya logikai címeként
- pl.: MULTIBUS II

Sín átviteli üzemmódok:

1. áramkörkapcsolt üzemmód:
 - átvitel teljes lebonyolítása alatt a forrás-nyelő kapcsolat fennmarad
2. üzenetkapcsolt üzemmód:
 - master kéri az átvitelt a megfelelő cím és üzenethossz kiadásával
 - amikor a slave képes a kért átvitelt végrehajtani, akkor master-ként lépve fel kezdeményezi a tényleges adatátvitelt, az eredeti master most slave modulként viselkedik

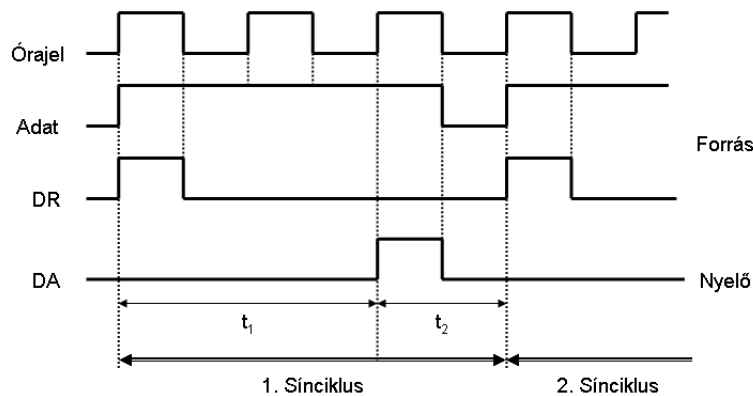

Sín időzíítési protokoll:

<i>Forrás</i>	<i>Nyelő</i>
1. információ ráadása a sínvezetésekre 2. a vett információ stabilizálódik 3. Jelzésadás , hogy az információ stabil 7. felismeri, hogy az információt elvették 8. információ levétele a sínvezetésekről 9. jelzésadás, hogy az információ eltávolította 12. új tevékenység elkezdése	4. felismeri, hogy az információ stabil, 5. információ elvétele 6. az információ elvételének nyugtázása 10. felismeri, az információ levették a sínról 11. az átvitel befejeződésének nyugtázása

Szinkron átvitel:

- valamennyi elemi tevékenység előre meghatározott időpillanatokban történik

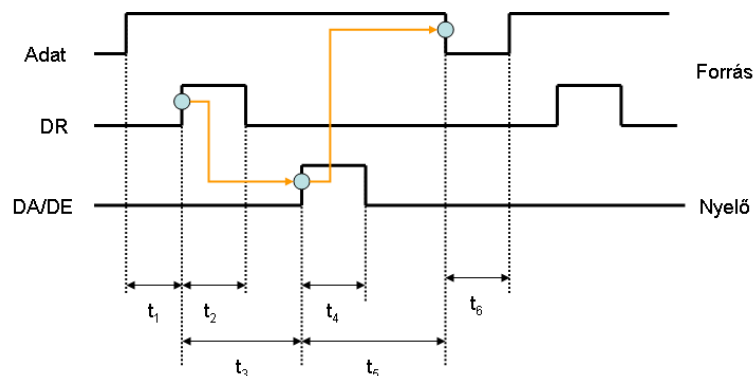

- az adatátvitel egy közös órajellel vezéreljük, ezt általában a rendszervezérlő modul állítja elő a sínre kapcsolt valamennyi modul számára
- az adatot a forrás meghatározott időpillanatban adja rá az adatvezetékekre a DR jel vezérlésével
- a nyelő az adatot a DA jel vezérlésével fogadja el
- **előny: gyors**
- **hátrány: nincs ellenőrzési lehetőség, nincs visszajelzés**

Aszinkron átvitel:

- az elemi tevékenységek tetszőleges időpillanatokban történhetnek
- az egyes események fellépése nem meghatározott időpillanathoz kötött, így fellépésükről a partnert tájékoztatni kell

1. Reteszetlen protokoll:

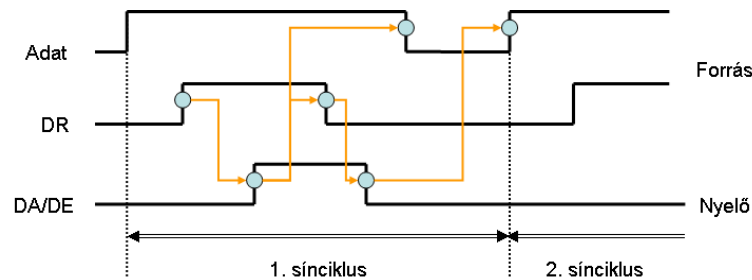

- a forrás ráteszi az adatot a sín adatvezetékeire, majd t_1 idő múlva a DR jellel jelzi a nyelő felé, hogy az adatot rátette a sínre
- a DR jel időtartama rögzített
- a nyelő a DR jel vételekor kiolvassa az adatot a sínről és t_3 idő múlva jelzi ezt a forrás felé a DA jel kiadásával
- miután a forrás késleltetéssel megkapta ezt a jelzést leveszi az adatot a sínről és a következő tevékenységet a sín stabilizálódása után, t_6 elteltével indítja
- a nyelő paritáshiba esetén a DE jel visszaküldésével értesítheti a forrást
- a forrás és a nyelő sebessége tetszőleges lehet, mivel a t_3 időtartam kizárólag a nyelőtől a t_5 pedig kizárólag a forrástól függ

2. Félig-reteszelt protokoll:

- a t_2 és t_4 időtartamok rögzítettek (nem függ a nyelőtől és a forrástól)
- gyors forrás esetén (kis t_5) elindulhat a következő sínciklus, még DA/DE befejeződése előtt
- a forrás DR jelét a nyelő DA/DE jelének megjelenése szünteti meg

3. Reteszelt protokoll:

- minden vezérlőjel változás az együttműködő partner vezérlőjel változásának eredménye
- DA felfutó éle jelzi, hogy a nyelő elfogadja az adatot, a DR felfutó élének megérkezése után
- DR lefutó éle jelzi, hogy a forrás leveszi az adatot a sínről a következő sínciklus előkészítése érdekében
- DA lefutó éle jelzi, hogy a nyelő befejezte a sínről az adat levételét és az új sínciklus számára rendelkezésre áll
- **előny:** együttműködő modulok sebessége tetszőleges lehet, az átviteli sebesség igazodik a pillanatnyilag aktív modulok sebességéhez
- **hátrány:** minden eseménynek végig kell haladnia a sínen, hibákra érzékeny

Részben szinkron átvitel:

- az elemi tevékenységek órajelekhez rögzített időpillanatokban történhetnek
- asz aszinkron átvitel zajérzékenységét csökkenti
- a vezérlőjelek minden átmenete csak egy órajel idejében történhet
- átmenetek közötti idő, változó számú órajel periódusnyi lehet
- a modulok sebességéhez való alkalmazkodás durva

Statikus busz arbitráció:

- előre rögzített módon az egyes master modulok számára időszeleteket jelölünk ki, melyben jogosultak a rendszersín használatára
- valamennyi master egy előre meghatározott módon adja át a vezérlést
- **előny:** egyszerű hardver, garantált busz áteresztő képesség mindegyik master számára
- **hátrány:** túl merev, sín sebessége az egyes masterek sebességének összege kell hogy legyen, kicsi a rendszersín kihasználása, mivel nem minden master fog minden sínciklusban hozzáférést igényelni

Dinamikus sín arbitráció:

- a rendszersín vezérlésének jogát az igények felmerülése szerint osztjuk ki

Busz megszerzési stratégiák:

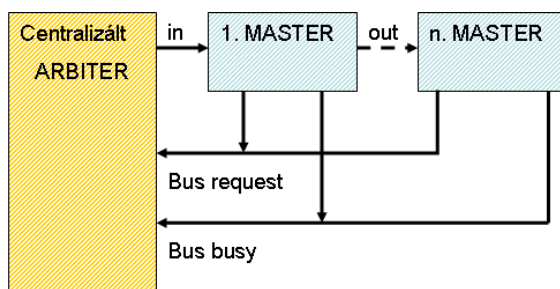
1. Prioritásos:
 - az egyes master modulok között fontossági sorrendet állapítunk meg és a rendszersín használati jogát az igénylők közül a legnagyobb prioritású master kapja meg
2. Igazságos:
 - az egyes modulok fontossága azonos
 - egy igénylő biztosan megkapja a rendszersín használatának jogát mielőtt az éppen azt használók közül bármelyik másodszor is hozzáférhetne
3. Kombinált:
 - a két előző módszer kombinációja
 - ezt használja a VME sín

Busz elengedési stratégiák:

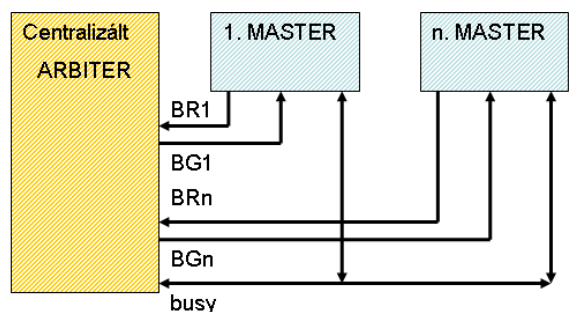
1. Elengedés kérésre:
 - a rendszersínt az éppen használó modul magánál tartja a rendszersín használati jogát a tényleges használat után is mindaddig, amíg valamelyik másik master modul nem kéri a rendszersín használati jogát
2. Elengedés a sínhasználat befejeztekor:
 - a rendszersín minden használathoz külön kérni kell
3. Preemptív elengedés:
 - egy nagyobb prioritású master modul kérése esetén a rendszersínt éppen használó master modul lemond a rendszersín használatáról

Busz arbitáció hardver mechanizmusai:

1. Centralizált: arbiter hardver egy helyen, a masterek kéri a buszvezérlés jogát, az arbiter dönt és nyugtáz/visszajelez a jog a odaítéléséről

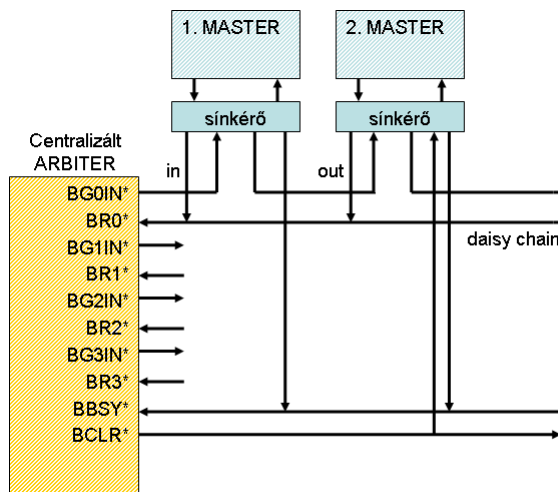

Közös kérés - felfűzött válasz

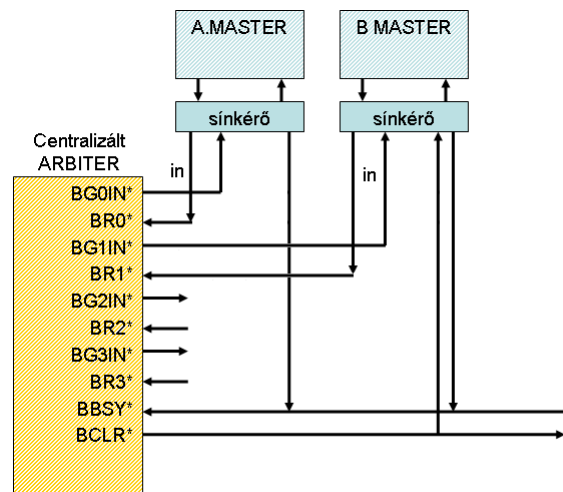

Független kérés - független válasz

Kombinált mechanizmus:

Két egyforma fontossági szintű kérés

Két különböző fontossági szintű kérés

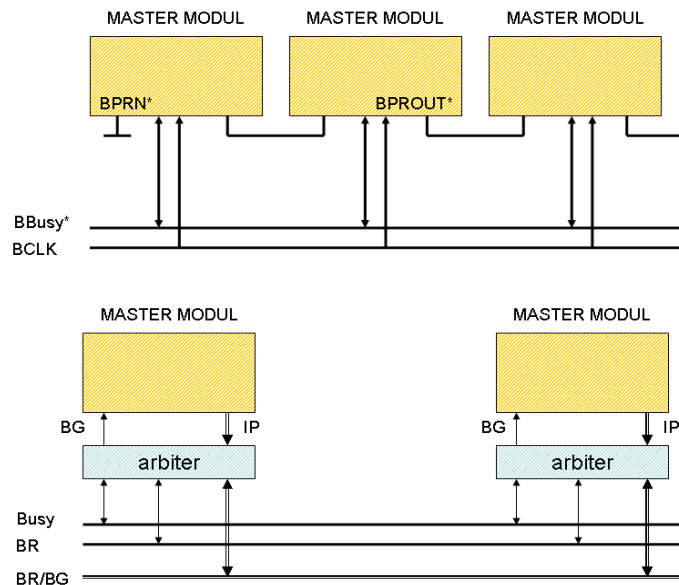
1. Két különböző fontossági szintű sínkérés:

- az A és B masterek sínhozzáférés igényeiket a hozzájuk tartozó A és B sínkérőkkel közlik
- a két sínkérő a BR0* és a BR1* sínkérő vonalakra csatlakozik
- két sínkérő igényét a BR0* és BR1* lehúzásával jelzi
- arbiter észlelve a két sínkérést a fontosabb kérő felé a BG1IN* kiadásával jelzi a kérés elfogadását ha a sín szabad (BBSY*=1)
- amikor a B sínkérő modul észleli ezt az engedélyező jelet, akkor lehúzza a BBSY* vezetéket, jelezve a sín használatának megkezdését
- a BR1* vezeték elengedésével jelzi az arbiternek, hogy nincs újabb kérése
- a sínkérő jelzi a B master felé, hogy használhatja a rendszersínt
- arbiter észlelve a sín lefoglalását megszünteti a BG1IN* jelet
- ha a B master befejezte a rendszersín használatát, akkor sínkérő modulja elengedi a BBSY* vezetéket
- az arbiter a BBSY* elengedését észlelve új arbitrációt indít el

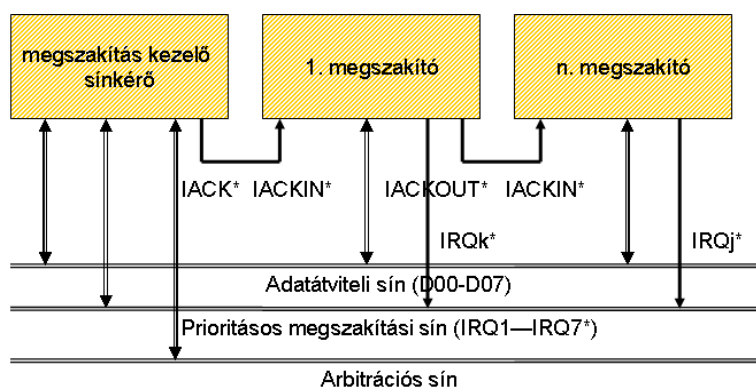
2. Két egyforma fontossági szintű kérés:

- a két master igényét az 1. és a 2. sínkérőn keresztül a BR0* lehúzásával közli az arbiterrel
- az arbiter ezt a jelet érzékelve a BG0IN* lehúzásával kezdi el az arbitrációt, ha a sín szabad (BBSY*=1)
- az 1. sínkérő megkapja ezt a jelet, de nem adja tovább, hanem a BBSY* lehúzásával jelzi az arbiternek a sín használatának elkezdését, egyben megszünteti kérését is
- BR0* lehúzva marad, hiszen a 2. master kérését még nem szolgáltuk ki
- az arbiter megszünteti a BG0IN* jelet
- ha az 1. master modul befejezte a sín használatát, akkor azt az 1. sínkérőn keresztül a BBSY* elengedésével jelzi
- a BBSY*=1 –et észlelve az arbiter egy új arbitrációs ciklust kezd a fennálló igények alapján, az arbiter ismét kiad egy BG0IN* jelet
- mivel az 1. master modul már nem kívánja a rendszersínt használni, az 1. sínkérő továbbadja a (BG0OUT* jelként) a 2. sínkérőnek

2. Decentralizált:

Programmegszakítás kezelése:

- prioritásos alsín hét dedikált programmegszakítást kérő vezetéket tartalmaz
- maximum hét programmegszakítás kezelő modul lehet, melyek mindegyike egy vagy több megszakítást kérő vezetéket szolgálhat ki
- a hét megszakítást kérő vezeték mindegyikére egy vagy több megszakító modul kapcsolódhat, a megszakítás kéréseket nyugtázó jelet soros láncolással kezeljük
- ha a megszakítás kezelő egy megszakítási kérést kap, akkor először megpróbálja megszerezni a rendszersín használati jogát az arbitrációs sínen keresztül
- ha megkapta a rendszersín használati jogát, akkor a programmegszakítás kérést az IACK* jel kiküldésével nyugtázza
- ez a jel a lánc első megszakítást kérő moduljának IACKIN* bemenetére jut
- ha egy lehetséges megszakító nem kért programmegszakítást, akkor IACKOUT* kimenetén továbbadja az IACK* jelet a következő megszakítónak, így a programmegszakítást kérő modul megkapja a megszakítási kérést nyugtázó jelet
- a megszakítás kezelő modul a nyugtázó ciklusban ráteszi az adatátviteli alsínre az elfogadott programmegszakítási szintet is
- a megszakítást kérő modul a megszakítási kérést nyugtázó jel vételekor (prioritási szintje megegyezik az adatátviteli alsínen vett elfogadott prioritási szinttel) ráteszi az adatátviteli alsín alsó 8 bitjére a saját azonosítóját, és annak érvényességét a DTACK* jel kiadásával jelzi

Operációs rendszerek témakör

Operációs rendszer feladata:

- a számítógépen állandóan futó program, az a program ami közvetlenül vezérli a gép működését
- végrehajtási környezet, olyan környezet, ahol a felhasználók és programjaik hasznos munkát végezhetnek
- erőforrás kiosztó, kezeli a rendszer erőforrásait (CPU, központi tár, perifériák), biztosítja ezek igénylőkhöz rendelését, hatékony, biztonságos és igazságos felhasználásukat
- vezérli a felhasználó programok működését, meggátolja a számítógép hibás felhasználását, a felhasználói programok helyett vezérli a géphez kapcsolt perifériák működését

Operációs rendszerek hatékonysági mértékei:

- CPU kihasználás [%]
- Áteresztőképesség [jobb/óra]

Operációs rendszerek fejlődése:

1. *Nincs operációs rendszer:* CPU kihasználás: 7%, áteresztőképesség 4 jobb/óra
 - nagy, drága hardver, egyszerű (papírt használó) perifériák
 - hibakeresés ideje kiszámíthatatlan, kevés a lefoglalt idő, vagy a gép kihasználatlanul állt
 - OPEN SHOP: gépidőfoglalás, off-line adattrögzítés, programozó egyben operátor is, kézi vezérlés, online debug
 - CLOSED SHOP: kiképzett, betanított operátor kezelje a gépet, a programozó beadja az adathordozót (forráskód, feldolgozandó adatok), valamint egy írásos operátori utasítást az elvégzendő feladatokról, az operátor futtat és eredményeket ad vissza, Rendellenesség esetén az operátor kinyomtatja a memóriaképet és a regiszterképet, a programozó ennek alapján off-line debugol
 - Köteget feldolgozás (batch): tapasztalati alapon az operátorok csoportosították a munkákat illetve egyes fázisait, lyukkártya-csomagokból a kötegek alakultak ki, kötegek végrehajtása közben a program befejeződésének észlelése és újraindítása az operátor feladata, operátor későn veszi észre, hogy a futó program befejeződött, vagy hiba miatt leállt, reakcióideje, kézi beavatkozásai lassúak
2. *Egyszerű monitor:* CPU kihasználás: 55%, áteresztőképesség: 33 jobb/óra
 - a gép vezérlését egy állandóan a memóriában lévő programra, a monitorra bízzák, az operátor csak a perifériákat kezeli.
 - a munkához mellékelt vezérlő információkat a monitor értelmezi és hajtja végre, elindítva a megfelelő programrészletet
 - vezérlő információk vezérlő kártya formájában jelennek meg
 - egy tevékenység befejeződése után ismét a monitor kapja meg a vezérlést, amely beolvassa a következő vezérlő kártyát
 - a vezérlő programot mindig a memóriában kellett tartani, és meg kellett védeni az esetleges hibás felhasználói programoktól (memóriavédelem)
 - meg kell tiltani, hogy a felhasználói program maga olvashassa az adatfolyamot, mert hiba esetén túlolvashat saját adatait, és elronthatja a következő jobb végrehajtását (I/O védelem).

3. *Offline-műveletek: CPU kihasználás: 90%, áteresztőképesség: 55 job/óra*

- perifériák sebességének a processzorhoz viszonyított lassúsága
- a bemeneti adatfolyamot olvassa a CPU gyors mágnesszalagról, a kimeneti adatfolyamot pedig írja mágnesszalagra
- egyszerű másoló segédprocesszorok, amelyek egyike a papír perifériáról mágnesszalagra másolja az adatfolyamot, a másik pedig mágnesszalagról nyomtatóra
- miután a rendszer feltöltődött a három gép párhuzamosan működhet
- a bemeneti szatelit másolja a következő (n+1). adagot szalagra, miközben a CPU feldolgozza az aktuális n. adagot, és eközben a kimeneti szatelit nyomtatja az előző (n-1). adagot
- ha valamelyik szatelit szűk keresztmetszetté válik, megkettőzhető
- egységes perifériakezeltési felület kialakítása: periféria független programozás
- pufferezés megjelenése: feldolgozás és a perifériás műveletek egymáshoz viszonyított sebesség ingadozásának kiegyenlítése

4. SPOOLING rendszer

- mágnesszalag helyett a diszk egy-egy területe szolgál az adatfolyam gyors elérhetőségű, FIFO elvű átmeneti tárolására
- a lemez bemeneti adatsorát egy megszakításvezérelt kártyaolvasó program tölti lyukkártyáról, a kimeneti adatsort pedig egy megszakításvezérelt nyomtató program üríti.
- megszakításvezérelt programok a szatelit processzorok megfelelői
- működésük során csak annyi időre kötik le a CPU-t, amennyi a perifériák pufferegisztere és a memória közötti elektronikus sebességű adatátvitelhez szükséges
- különböző munkák perifériás és feldolgozási műveletei lapolódhatnak át
- diszk véletlen hozzáférése lehetővé teszi a munkák futtatási sorrendjének a pillanatnyi teljesítményviszonyokhoz igazítását.

5. Multiprogramozás:

- a rendszer nyilvántartja és tárolja a futtatandó munkákat
- a kiválasztott munka addig fut, amíg várakozni nem kényszerül
- az operációs rendszer feljegyzi a munkához a várakozás okát, kiválaszt egy másik, futni képes munkát és elindítja
- ha a félbehagyott munka várakozási feltétele teljesült, az operációs rendszer a következő alkalomkor, amikor a futó folyamat várakozni kényszerül, elindítja
- az átkapcsolásokhoz több programot kell egyszerre a tárban tartani: **tárgazdálkodás**
- egy időben több futásra kész program lehet: **CPU ütemezés**
- a gépi erőforrások felhasználását koordinálni kell: **erőforrás allokáció, holtpont kezelés**
- programok ne zavarják egymás, illetve az operációs rendszer működését: **védelmi mechanizmusok**

Időosztásos rendszerek:

- közvetlen, interaktív kommunikációt biztosítanak a felhasználó és programja, valamint az operációs rendszer között
- minden felhasználónak külön beviteli eszköze (terminál, konzol) van, melyen keresztül on-line módon adhat parancsokat és kaphat a rendszertől válaszokat
- CPU egyszerre több párhuzamosan dolgozó felhasználó között meg van osztva számítógéphez csatlakozó hálózati rendszert szerettek volna létrehozni, melyben mindenki számára lehetővé válik (otthonról) a nagy, drága, közös erőforrásokhoz való hozzáférés, vagyis az egy hatalmas közös számítógéphez (MULTICS)

Valósídejű rendszerek:

- érzékelők segítségével észlelt, a környezetben (külvilágban) történt változásokra adott időn belül válaszolniuk kell, vagyis a rendszernek garantálnia kell valamilyen előírt időkorláton belüli válaszüjtöt
- kemény valósídejű (hard real-time) rendszerek: kritikus munkák befejeződnek időben
- lágy valósídejű (soft real-time) rendszerek: kritikus munkák prioritással futnak

Operációs rendszer és környezete:

- operációs rendszer fő környezeti kapcsolatai
 1. a kezelők
 2. az alkalmazói programok
 3. a számítógéphardver
- operációs rendszernek működése során ezek felé kell csatlakozási felületet nyújtania
- kényelmesen használható virtuális gép megvalósítása a kezelők és az alkalmazások felé
- a számítógép-hardver hatékony és biztonságos működtetése
- hardver részleteit el kell fedni, a felhasználók számára áttekinthető modelleket kell kínálni, és azokat meg kell valósítani a fizikai rendszeren
- az alkalmazások futtatását úgy kell koordinálni, hogy a fizikai eszközök kihasználtsága minél jobb legyen, és a felhasználó által előírt prioritások teljesüljenek

Kezelői (operátori) felület:

- a kezelői felület ember-gép kapcsolat
- arra szolgál, hogy az operációs rendszer ezen keresztül működtethető legyen, illetve működéséről a felhasználó tájékoztatást kapjon
- egyszerű felhasználók: programokat (alkalmazásokat) futtatnak, amelyek segítségével szokásos napi feladataikat látják el. Az egyszerű felhasználók jelentős része elsősorban az alkalmazásokat és azok kezelői felületét használja, az operációs rendszerrel közvetlenül alig kerül kapcsolatba. **Az operációs rendszer olyan gép, amelyik egy felhasználói körnek lehetőséget ad adat- és programfájlok védett és rendezett tárolására, valamint alkalmazások futtatására.**
- alkalmazásfejlesztők: részletes ismeretekkel rendelkeznek az operációs rendszer alkalmazói programok számára nyújtott szolgáltatásairól és bizonyos mélységig ismerik az operációs rendszer belső működését. Ezeket az ismereteiket a programkészítésben használják fel. **Az operációs rendszer olyan gép, amelyik a programok számára meghívható eljárásokat biztosít.**
- rendszermenedzserek: feladata az operációs rendszer üzemeltetése, valamennyi ezzel kapcsolatos probléma megoldása, részletes és alapos ismeretekkel rendelkezik. Rendszert a rendelkezésre álló hardverhez és az ellátandó feladatokhoz illesztett

kiépítésben kell telepíteni. Rendszer felhasználóinak, a rendszerhez kapcsolódó alkalmazásoknak a nyilvántartását, jogosultságaik kiosztását, a rendszer üzemeltetési szabályainak, biztonsági előírásainak meghatározását, azok betartásának felügyeletét. Hangolási feladatokat, ami a hardver lehetőségeit, a tipikus alkalmazásokat és a rendszer statisztikáit figyelembe véve azoknak a rendszerparaméterek beállítását jelenti, amelyek az üzemeltetés hatékonyságát befolyásolják. **Az operációs rendszer olyan gép, amelyik a hardver adott célú hatékony alkalmazását segíti, és amelynek a hardverhez és a feladatokhoz illeszkedő, megfelelő telepítése, behangolása, használatának adminisztrációs és általános üzemeltetési feladatai rá hárulnak.**

Alkalmazási (programozói) felület

- A futtatható program tehát nem zárt abban a tekintetben, hogy saját maga tartalmazza valamennyi, a futása során végrehajtódó gépi utasítást, hanem rendszerhívó utasításokat is tartalmaz, amelyek hatására az operációs rendszer lép működésbe, az operációs rendszer részét képező program kezd futni
- Maga a rendszerhívás a legtöbb operációs rendszer és a legtöbb processzor esetén egy programozott megszákítás elidézésével történik meg.
- Az alkalmazások számára az operációs rendszer egy olyan gép, amelyik kiterjeszti a processzor utasításkészletét.
- A programozó számára a programozási nyelv magasabb szintű műveleteket enged meg, mint a processzorok gépi nyelve.
- Az operációs rendszert tehát a nyelvi szint elfedi a programozó elől.
- Az alkalmazási felület nyelvi szint/ megragadása abból a szempontból is előnyös, hogy a felület ezzel processzorfüggetlenné válik.

Hardver felület:

- Az operációs rendszer maga is program, ami az adott számítógéprendszeren fut, tehát a processzor és az architektúra lehetőségei azok, amiket az operációs rendszer felhasználhat.
- Az operációs rendszer kezeli a hardver eszközöket és egyben gazdálkodási feladatokat is ellát. Az alkalmazások számára tárat, processzorhasználatot, lemezerületet biztosít, végrehajtja az alkalmazások által kezdeményezett be/kiviteli műveleteket.

Folyamat:

- A folyamat (process) tehát a multiprogramozott operációs rendszerek alapfogalma.
- Folyamaton általában műveletek meghatározott sorrendben történő végrehajtását értjük.
- A folyamat tehát elkezdődik és befejeződik, közben pedig minden részművelet végrehajtása csak akkor kezdődhet el, ha az előző részművelet végrehajtása már befejeződött. A folyamat tehát önmagában szekvenciális.
- Az operációs rendszerek körében tehát a folyamat egy program végrehajtása.
- A folyamat egy végrehajtás alatt álló program.
- Egy program egy végrehajtása egy utasítássorozat végrehajtását jelenti.
- Egy végrehajtás jellemezhető egy vezérlési szállal, amelyik az irányított gráfon a program belépési pontjától egy befejeződési pontig vezető útnak felel meg.

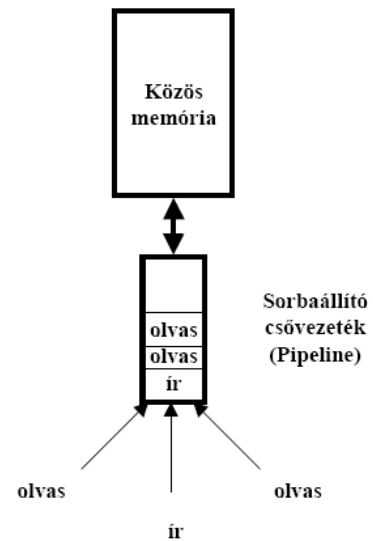
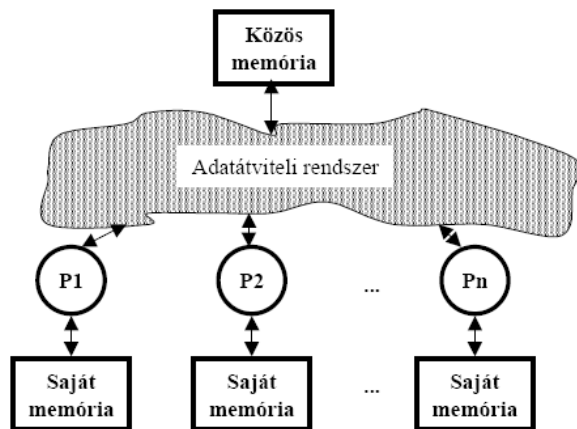
Operációs rendszer logikai modellje:

- Minden folyamathoz tartozik egy logikai processzor és egy logikai memória. A memória tárolja a programkódot, a konstansokat és a változókat, a programot a processzor hajtja végre.
- Egy utasítás végrehajtását oszthatatlannak tekintjük, azaz a folyamat állapotát csak olyan időpontokban vizsgáljuk, amikor egy utasítás már befejeződött, a következő pedig még nem kezdődött meg.
- A programvégrehajtás egy vezérlési szál mentén, szekvenciálisan történik, alapvetően az utasítások elhelyezkedésének sorrendjében.
- A memória a RAM-modell szerint működik, azaz:
 - tárolórekeszekből áll
 - egy dimenzióban, rekeszenként címezhető
 - csak írás és olvasás műveletekkel érhető el
 - az írás a teljes rekesztartalmat felülírja az előző tartalomtól független új értékkel
 - az olvasás nem változtatja meg a rekesz tartalmát, tehát tetszőleges számú, egymást követő olvasás az olvasásokat megelőzően utoljára beírt értéket adja vissza
- A folyamatot egy adott pillanatban leíró információk: a memória tartalma, azaz a végrehajtandó programkód, valamint a változók pillanatnyi értéke valamint a végrehajtó processzor állapota (programszámláló állása, további regiszterek, jelzőbitek értéke).
- Az operációs rendszer feladata, hogy a fizikai eszközökön (fizikai processzor, fizikai memória) egymástól elkülönítetten (védetten) létrehozza és működtesse a folyamatoknak megfelelő logikai processzorokat és memóriákat.
- A folyamat logikai modellje mind multiprogramozott, mind multiprocesszoros rendszerek esetén használható.
- A multiprogramozott rendszerek jellemzője, hogy egyetlen fizikai processzoron, valamint a hozzá tartozó memórián és perifériákon kell egyidejűleg több folyamatot végrehajtani, azaz több logikai processzort és memóriát működtetni.
- Multiprocesszoros rendszerek esetén az egyes folyamatoknak megfelel_ logikai processzorokat több fizikai processzorra lehet szétosztani.

Független, versengő és együttműködő folyamatok:

- Az operációs rendszer saját, belső folyamatait rendszerfolyamatoknak, a többi felhasználói folyamatoknak nevezzük.
- független folyamatok: egymás működését semmilyen módon nem befolyásolják
- versengő folyamatok: nem ismerik egymást, de közös erőforrásokon kell osztozniuk
- együttműködő folyamatok: ismerik egymást, együtt dolgoznak egy feladat megoldásán, információt cserélnek

Folyamatok együttműködése közös memórián:

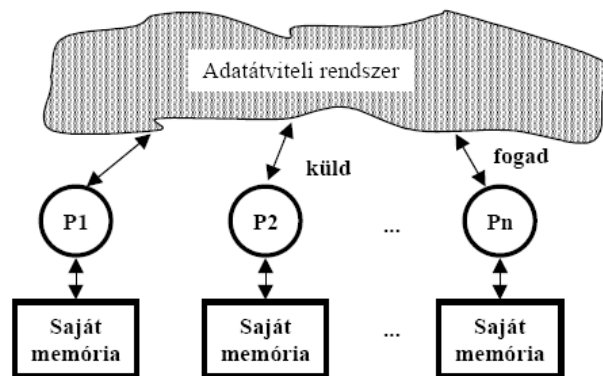

- Közös memórián keresztül történő adatcsere esetén az együttműködő folyamatok mindegyike saját címtartományában lát egy közös memóriát.
- A folyamatok párhuzamos futása miatt a közös memóriát egyidejűleg több folyamat is írhatja, illetve olvashatja.
- Közös memóriát a RAM modell kiterjesztésével kapott PRAM (Pipelined Random Access Memory) modell szerint kell kialakítani.

PRAM modell:

- több processzor írhatja és olvashatja egyidejűleg.
- az olvas és ír műveletek egyidejű végrehajtására
- olvasás – olvasás: ütközésekor mindkét olvasás ugyanazt az eredményt adja, és ez megegyezik a rekesz tartalmával
- olvasás – írás: ütközésekor a rekesz tartalma felülíródik a beírni szándékozott adattal, az olvasás eredménye vagy a rekesz régi, vagy az új tartalma lesz, más érték nem lehet
- írás – írás: ütközésekor valamelyik művelet hatása érvényesül, a két beírni szándékozott érték valamelyike írja felül a rekesz tartalmát, harmadik érték nem alakulhat ki.
- egyidejű műveletek nem interferálhatnak, azaz nem lehet közöttük zavaró kölcsönhatás.
- hatásuk olyan lesz, mintha valamilyen előre nem meghatározható sorrendben hajtódnának végre (ezt tükrözi a pipelined elnevezés, arra utalva, hogy a memóriához egy sorosítást végző csővezetéken jutnak el a parancsok)
- ezek a műveletek a modell szintjén oszthatatlanok

Együtműködés üzenetváltással:

- üzenetváltásos adatcsere esetén a folyamatoknak nincs közös memóriája
 - az adatátviteli rendszer most a logikai processzorokat kapcsolja össze
 - rajta keresztül a folyamatok üzeneteket tudnak küldeni, illetve fogadni
 - az üzenetküldésre, illetve fogadásra a folyamatok logikai processzorainak utasításkészletében megfelelő utasítások állnak rendelkezésre, legyenek ezek a Küld (Send) és a Fogad (Receive) műveletek
-
- Küld (<cím>,<folyamat>) művelet végrehajtásakor a műveletet végrehajtó folyamat elküldi a saját memóriájának megadott címén tárolt adatot a megadott folyamatnak
 - Fogad (<cím>,<folyamat>) művelet végrehajtásakor a megadott folyamattól érkező üzenetet a saját memória megadott címén tárolja

Folyamatok szinkronizációja:

1. Kölcsönös kizárás:

- több folyamatban lehetnek olyan utasítássorozatok (kritikus szakaszok), amelyek egyidejű (konkurens) végrehajtása nem megengedett
- kölcsönös kizárás szükséges jellegzetesen a megosztottan használt erőforrásokon végzett oszthatatlan műveletsorozatok esetén (nyomtatás)
- ezeknek a műveletsorozatoknak az idejére az adott erőforrás használatára kizárólagosságot kell biztosítani a folyamat számára

2. Egyidejűség (randevú):

- különböző folyamatokban elhelyezett műveletekre előírhatjuk, hogy azok várják be egymást és "egyidejűleg" hajtódjanak végre
- egyik folyamat sem léphet túl a benne egyidejű végrehajtásra kijelölt végrehajtási szakaszon mindaddig, amíg valamennyi többi folyamat meg nem kezdte a saját kijelölt szakaszának végrehajtását
- az egyidejűség tipikus alkalmazása az átmeneti tárolót nem tartalmazó adatátvitel Küld és Fogad műveleteinek végrehajtása

3. Előírt végrehajtási sorrend (precedencia):

- különböző folyamatok kijelölt műveletei között végrehajtási sorrendet írhatunk elő
- a precedencia előírása jellegzetesen annak biztosítására használatos, hogy egy folyamat csak akkor kezdje felhasználni a másik folyamat által előállított adatokat, amikor azok már rendelkezésre állnak
- egy P_i folyamat S_i és egy P_j folyamat S_j utasításainál a precedencia akkor áll fenn, ha S_j végrehajtása csak akkor kezdődhet el, ha S_i már befejeződött

Kölcsönös kizárás:

- egy erőforrás használatát valamelyik folyamatnak be kell fejeznie, mielőtt egy másik folyamat elkezdene
- azon programrészletet, amelynek működése közben a folyamat tevékenységét nem lehet megszakítani, *kritikus szakasznak* nevezzük
- a kritikus szakasz védelmét a kritikus szakasz elején elhelyezkedő belépő (entry) és a végén található kilépő (exit) utasítással valósíthatjuk meg
- Tisztán programozott megoldás:

```
var közös_jelző:{foglalt,szabad}:=szabad

Valamennyi folyamat:
    ...
    belépés: OlvasÉsÍr (közös_jelző)
            if foglalt then goto belépés

            <kritikus szakasz>

    kilépés: ír (közös_jelző,szabad)
            ...
```

- Hardver támogatás:

```
belépés: while test and set(foglalt) do üres_utasítás;

kilépés: foglalt:=false;
```

Peterson algoritmus:

```
var jelző:array[1..2] of {foglalt, szabad}:=szabad
    következő: {1,2}

P1 folyamat:

    ...
    ír (jelző[1],foglalt)
    ír (következő,2)
belépés1: olvas (jelző[2])
    if szabad then goto belép1
    olvas (következő)
    if 2 then goto belépés1
belép1:
    <kritikus szakasz>

kilép1:    ír (jelző[1],szabad)
    ...
    -----

P2 folyamat:

    ...
    ír (jelző[2],foglalt)
    ír (következő,1)
belépés2: olvas (jelző[1])
    if szabad then goto belép2
    olvas (következő)
    if 1 then goto belépés2
belép2:
    <kritikus szakasz>

kilép2:    ír (jelző[2],szabad)
    ...
    -----
```

Szemafor:

- a szemafor egy speciális változó, amelyet csak a hozzá tartozó két, oszthatatlan művelettel lehet kezelni
- az általános szemafor esetén a szemafor-változó egész (integer) típusú
- a két művelet elnevezése többféle lehet: Belép és Kilép, vagy Vár (Wait) és Jelez (Signal)
- a P(S) művelet definíciós programja:

```
while s<1 do üres_utasítás;  
s:=s-1;
```

- a V(S) művelet definíciós programja:

```
s:=s+1;
```

- mindkét művelet oszthatatlan, valamint azt is, hogy a szemaforváltozó más utasításokkal (írás, olvasás) nem érhető el
- precedencia és kölcsönös kizárás megvalósítására alkalmas a bináris szemafor, amelynek szemaforváltozója csak két értéket vehet fel (0 és 1, vagy foglalt és szabad)
- kölcsönös kizárásra 1 kezdőértékű bináris szemafor használható, amelyre a kritikus szakaszba belépni kívánó folyamat P műveletet, a kritikus szakaszból kilépő pedig V műveletet hajt végre
- precedencia megvalósításához 0 kezdőértékű bináris szemafor használható

Sorrendiség (precedencia): P_i folyamat S_m utasítás csoportja megelőzi P_j folyamat S_n csoportját

$s=0$
P1 P2
S1 P(s)
V(s) S2

Kölcsönös kizárás: P_i folyamat S_m és P_j folyamat S_n utasításcsoportjai nem hathatnak egyszerre

$s=1$
P1 P2
P(s) P(s)
K1 K2
V(s) V(s)

Egyidejűség (randevú): P_i és P_j folyamatokban S_m és S_n utasításcsoportok egy időben kezdődnek és bevárják egymást

$s_1=s_2=0$
P1 P2
V(s₁) V(s₂)
P(s₂) P(s₁)
S1 S2

A szemafor megvalósításának pszeudo kódja:

```
type semaphore = record
    érték:integer:=1;
    várósor: list of folyamat;
end;

P(s):
    s.érték:=s.érték-1;
    if s.érték < 0 then begin
        Felfűz(s.várósor);
        Elalszik;
    end;

V(s):
    s.érték:=s.érték+1;
    if s.érték < 1 then begin
        Lefűz(p,s.várósor);
        Felébreszt(p);
    end;
```

Erőforrás:

- szinkronizációs eszköz egy logikai objektum, amelyet egy folyamat lefoglalhat és felszabadíthat
- lefoglalás és a felszabadítás között a folyamat kizárólagosan használhatja az erőforrást, azaz erre a szakaszára és más folyamatok ugyanezen erőforrásra vonatkozó foglalási szakaszaira kölcsönös kizárás valósul meg
- Lefoglal(<erőforrás>) és Felszabadít(<erőforrás>) műveletek egyenértékűek egy s bináris szemaforra kiadott P(s) és V(s) műveletekkel

Esemény:

- egy pillanatszerű történés a rendszerben, amelyre folyamatok várakozhatnak
- az esemény bekövetkezése valamennyi rá várakozó folyamatot továbbbindítja
- összetett precedencia valósítható meg, ahol több, különböző folyamatokban elhelyezett műveletre ugyanazt az előzményt írjuk elő.
- két folyamat esetén egy esemény jelzése és az arra való várakozás egyenértékű egy szemaforra kiadott V, illetve P műveletekkel
- több folyamat esetén azonban lényeges különbség, hogy a szemaforra kiadott V művelet hatására csak egyetlen várakozó folyamat indulhat tovább, míg az esemény bekövetkezése valamennyi várakozó folyamatot továbbbindítja

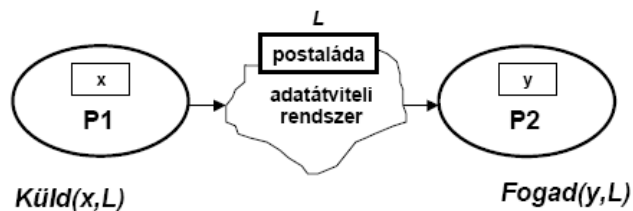
Folyamatok kommunikációja:

1. Közvetett (direkt) megnevezés:

- kommunikáció két folyamat között zajlik, mind a Küld, mind a Fogad művelet megnevezi a partner folyamatot
- P1 elküldi a saját címtartományában tárolt x változó értékét P2-nek, aki azt saját y változójába teszi el

2. Közvetlen (indirekt) megnevezés:

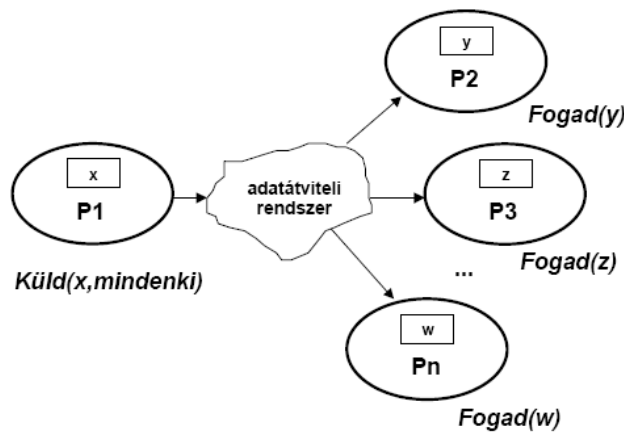
- a partnerek nem egymást nevezik meg, hanem egy közvetítő objektumot (postaládát, vagy csatornát)
- postaláda egy általában véges, de elméletileg esetleg korlátlan befogadóképességű, az üzenetek sorrendjét megtartó (FIFO) tároló, amely a Küld - Fogad, (betesz - kivesz) műveletpárral kezelhető
- a Küld(<cím>, <postaláda>) művelet a saját címtartományban elhelyezkedő üzenetet a postaláda következő szabad tárolóhelyére másolja
- ha a postaláda tele van, ürülésig várakozik
- a Fogad(<cím>, <postaláda>) művelet a postaládában legrégebben várakozó üzenetet kimásolja a megadott, saját címtartománybeli címre, helyét pedig felszabadítja
- a csatorna olyan kommunikációs objektum, amelyik két folyamatot kapcsol össze
- egyirányú (szimplex), osztottan kétirányú, azaz egyidejűleg egyirányú, de az irány változtatható (félduplex), vagy kétirányú (duplex)
- egy véges tárolókapacitású duplex csatorna egyenértékű két véges befogadóképességű postaládával, amelyeket csak két folyamat használ, egyiket egyik irányú, másikat az ellenkező irányú adatcserére

3. Aszimmetrikus megnevezés:

- az egyik folyamat, az adó vagy vevő, megnevezi, hogy melyik folyamattal akar kommunikálni, a másik partner viszont egy saját be/kimeneti kaput (port) használ, amelyiket nem is kell megneveznie
- ha az üzenet vevője használ bemeneti kaput, akkor a műveletek alakja $Küld(\langle cím \rangle, \langle folyamat \rangle)$, $Fogad(\langle cím \rangle)$

4. Csoportkommunikáció:

- az üzenet küldője folyamatok (esetleg kommunikációs objektumok) egy csoportját nevezheti meg vevőként
- egyetlen üzenetküldő művelet végrehajtása azt eredményezi, hogy az üzenetet a csoport valamennyi tagja megkapja
- az üzenetszórás (broadcasting) logikailag a csoportkommunikáció azon esete, amikor az egyetlen művelettel elküldött üzenet a rendszer valamennyi folyamatához eljut

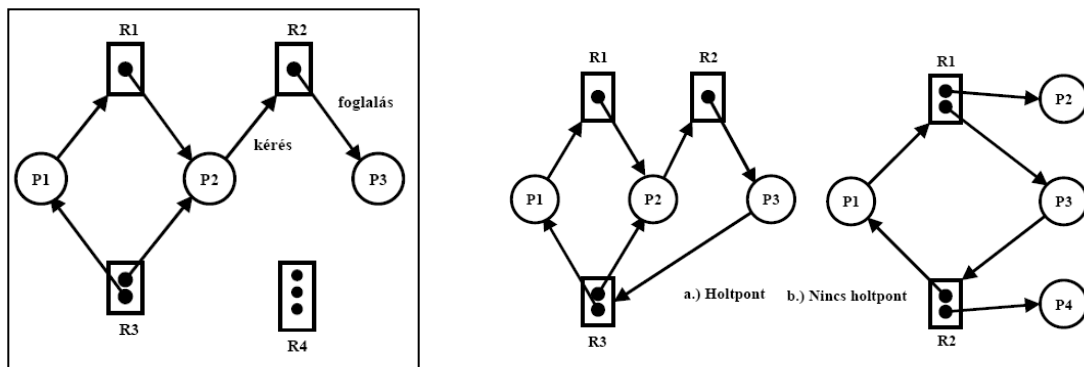
Holtpont:

- egy rendszer folyamatainak egy H részhalmaza holtponton van, ha a H halmazba tartozó valamennyi folyamat olyan eseményre vár, amelyet csak egy másik, H halmazbeli folyamat tudna előidézni

Holtpont kialakulásának feltételei:

- Kölcsönös kizárás: legyenek olyan erőforrások a rendszerben, amelyeket a folyamatok csak kizárólagosan használhatnak
- Foglalva várakozás: legyen olyan folyamat, amelyik lefoglalva tart erőforrásokat, miközben más erőforrásokra várakozik
- Nincs erőszakos erőforrás-elvétel: minden folyamat addig birtokolja a megkapott erőforrásokat, amíg saját jószántából fel nem szabadítja azokat
- Körkörös várakozás: rendszerben lévő folyamatok közül létezik egy olyan $\{P_0, P_1, \dots, P_n\}$ sorozat, amelyben P_0 egy P_1 által lefoglalva tartott erőforrásra vár, P_i egy P_{i+1} -re, végül P_n pedig P_0 -ra vár

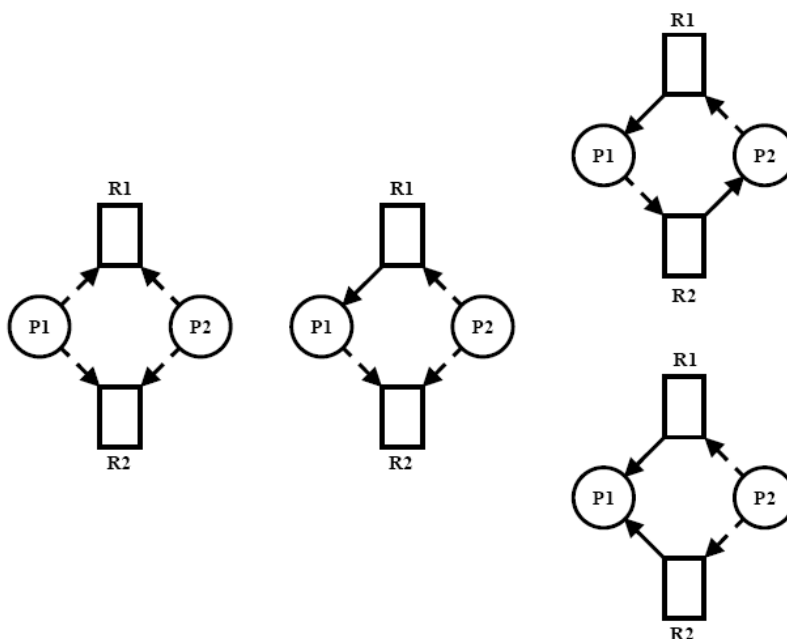
Erőforrás foglalási gráf:

- a gráfnak kétféle csomópontja van: erőforrás (R_i , téglalap) és folyamat (P_i , kör)
- Irányított él vezet P_i folyamattól R_j erőforráshoz (kérés él), ha P_i már kérte R_j -t, de még nem kapta meg
- Irányított él vezet R_i -től P_j -hez (foglálás él), ha P_j birtokolja (megkapta és még nem szabadította fel) R_i -t
- többpéldányos erőforrások esetén a példányokat megfelelő számú ponttal jelezzük az erőforrástípust jelképező téglalapon belül
- gráf a rendszer működése során folyamatosan változik, ahogyan új kérések és foglalások történnek, következtethetünk holtponthelyzetek fennállására
- körkörös várakozás esetén a gráfon is irányított kör van
- ha minden erőforrás egypéldányos, a gráfon kimutatható kör egyben elégséges feltétel is a holtpont fennállására
- többpéldányos esetben azonban kör jelenléte nem jelenti feltétlen azt, hogy a rendszerben holtpont van

Holtpont kezelési stratégiák:

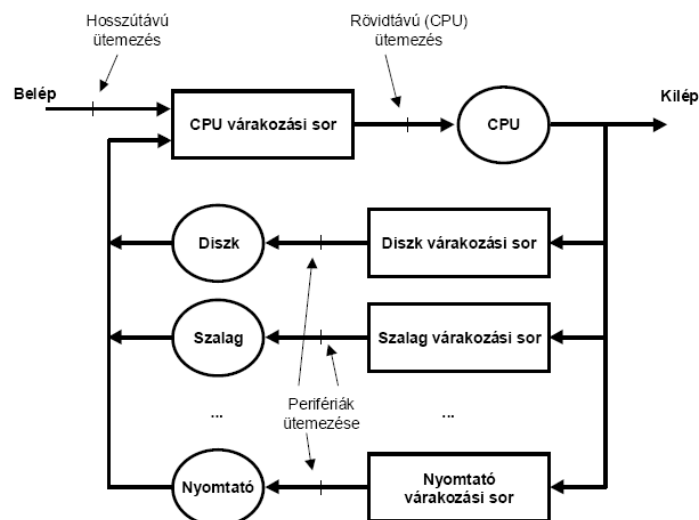
1. Strucc-algoritmus: nem veszünk tudomást a problémáról és nem teszünk semmit
2. Detektálás és feloldás: észrevesszük, ha holtpont alakult ki, és megpróbáljuk feloldani
 - holtpontdetektálást végző program felderíti, hogy vannak-e a rendszerben holtponton lévő folyamatok
 - detektálás indítása történhet az operációs rendszer által automatikusan, vagy kezelői parancsra
 - irányított gráfok kördetektáló algoritmusai: egypéldányos erőforrások
 - Coffman algoritmus: többpéldányos erőforrások
 - ahhoz, hogy a holtponton lévő folyamatok továbbléphessenek, illetve az általuk foglalt erőforrások felszabaduljanak, valamilyen erőszakos megoldáshoz kell folyamodni
 - erőforrások oldaláról: erőforrás elvétele egy vagy több folyamattól
 - folyamatok oldaláról: holtponton lévő folyamatok abortálás
3. Megelőzés: amikor is strukturálisan holtpontmentes rendszert tervezünk, amelyben a szükséges feltételek valamelyikének kizárása miatt eleve nem alakulhat ki holtpont
4. Elkerülés: a rendszer futás közben csak olyan erőforrás-kéréseket elégít ki, amelyek nem vezetnek holtpontveszélyhez
 - rendszer minden erőforrás-igény kielégítése előtt mérlegeli, hogy nem vezet-e holtpontveszélyre a kérés teljesítése
 - Bankár-algoritmus: többpéldányos eset
 - lehetséges kérés élet bevezetése: egypéldányos eset

CPU ütemezés:

- egy multiprogramozott operációs rendszer minden időpillanatban folyamatok egy csoportjának végrehajtásával foglalkozik, amelyeket egyetlen fizikai processzoron futtat
- a multiprogramozás foka a rendszerben egy adott pillanatban jelenlévő (megkezdett, de még be nem fejezett) folyamatok száma
- az operációs rendszer egyik alapvető feladata az erőforrás-gazdálkodás és-kiosztás
- két alapvető erőforrás a processzor (CPU), és a memória
- a processzorért csak azok a folyamatok versenyezhetnek, amelyek következő végrehajtandó kódrésze a memóriában van
- a processzor felszabadulásakor az operációs rendszer választja ki valamilyen algoritmussal a sorban várakozók közül azt a folyamatot, amelyik a következő időszakra megkapja a processzort
- egy processzor által végrehajtott utasítássorozatot (processzor-löket (*CPU-burst*)) egy be/kiviteli művelet (be/kiviteli löket (*I/O-burst*)) követ, és ez a két fázis ismétlődik ciklikusan

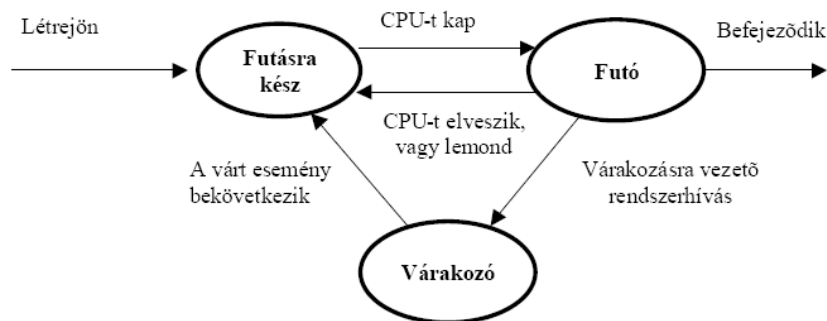
Sorállási modell:

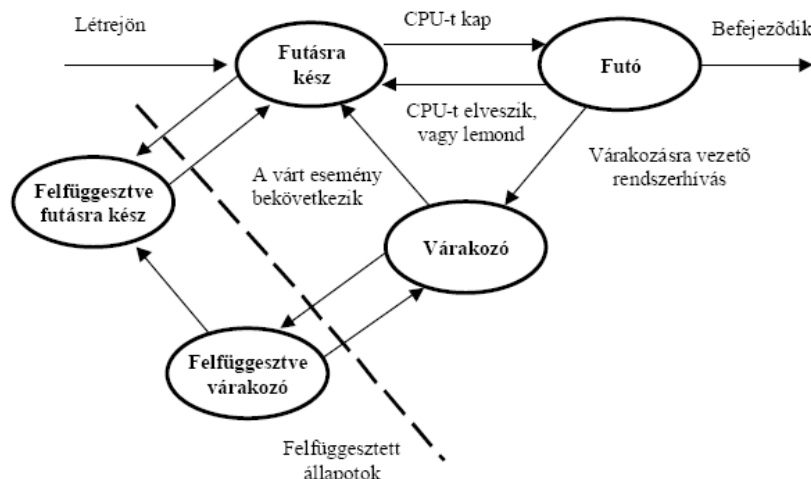
- korlátozott erőforráskészletért versengő folyamatok rendszerének elemzésére alkalmas
- diagram a processzor-löket, I/O-löket ciklikusságot szemlélteti azzal a feltételezéssel, hogy a folyamatoknak közben folyamatosan elegendő memória áll rendelkezésükre
- az erőforrásokat körök, a várakozási sorokat téglalapok jelölik
- a rendszer működését a folyamatok irányított élek mentén történő vándorlása szemlélteti
- az új, induló folyamatok processzor-lökettel kezdődnek, ezért a CPU várakozási sorába lépnek be
- normál befejeződés esetén ugyancsak processzor-löketből lépnek ki. Közben a be/kiviteli műveleteiktől függően kerülnek át a különböző perifériák várakozási soraiba, illetve lesznek a perifériák használói.
- egy be/kiviteli löket után ismét a CPU várakozási sorába kerülnek vissza
- a hosszútávú ütemező általában akkor fut le, amikor egy job végrehajtása befejeződik
- a rövidtávú ütemező pedig biztosan lefut, amikor egy processzorlököt befejeződik

- középtávú ütemező – észlelve a memória-szűkét – egyes folyamatokat felfüggeszt, memóriaterületüket háttértárra menti és felszabadítja, átmenetileg kivonja őket az erőforrásokért folytatott versengésből
- a felfüggesztett folyamatok memóriaterületét a többi folyamat használhatja
- később, ha a terhelés csökken, a felfüggesztett folyamatok visszatölthetők és folytathatják működésüket
- középtávú ütemező akkor is felfüggeszthet folyamatot, ha az várhatóan igen hosszú várakozásra kényszerül
- a középtávú ütemező helye nem mutatható meg a diagramon, mert a memória használata és a memóriaigény növekedése más erőforrások (CPU) használata közben lép fel, az erőforrás-használat nem szekvenciális

Állapotmodell:

- egy folyamat végrehajtásának dinamikája a multiprogramozott rendszerben ezzel írható le
- futásra kész (ready) állapotban vannak azok a folyamatok, amelyeknek következő műveletét a CPU bármikor végrehajthatná
- futó (running) állapotban egy multiprogramozott rendszerben egyidejűleg egyetlen folyamat lehet, amelyiknek az aktuális műveletét a CPU éppen végrehajtja
- várakozó (waiting, blocked) állapotban vannak azok a folyamatok, amelyek nem tudják használni a CPU-t, mert valamilyen feltétel teljesülésére várnak

- rendszer várakozó, vagy legfeljebb futásra kész folyamatokat függeszt fel, és a felfüggesztett folyamatokat is áthelyezi felfüggesztve futásra kész állapotba a várt esemény bekövetkezésekor

Processzor ütemezés:

1. Preemptív ütemezés: az operációs rendszer elveheti a futás jogát az éppen futó folyamattól, "futásra kész" állapotúvá teheti, és a CPU-t egy másik folyamatnak adhatja, azaz egy másik folyamatot indíthat el
2. Nem preemptív ütemezés: az operációs rendszer nem veheti el a futás jogát a folyamattól, azaz a futó folyamat addig birtokolja a CPU-t, amíg egy általa kiadott utasítás hatására állapotot nem vált, azaz csak maga a folyamat válthatja ki az új ütemezést

Központi egység kihasználtság:

- azt mutatja, hogy a CPU idő hány százaléka fordítódik ténylegesen a folyamatok utasításainak végrehajtására
- a kihasználtság tipikus értékei 40-90 % közé esnek

$$\frac{\sum CPUidő - \sum (henyélés + ad min isztrációs idő)}{\sum CPUidő}$$

Átbocsátó képesség:

- az egy időegység alatt elvégzett munkák számát mutatja

$$\frac{\text{elvégzett munkák száma}}{\text{idő}}$$

Körülfordulási idő:

- egy-egy munkára vonatkozóan a rendszerbe helyezéstől a munka befejeződéséig eltelt időt mutatja

$$\sum \text{végrehajtási idő} + \text{várakozási idő}$$

Várakozási idő:

- értéke azt mutatja, hogy egy-egy munka összességében mennyi időt tölt várakozással

$$\sum \text{várakozási idő} + \text{futásrakész idő} + \text{felfüggesztett idő} + \text{hosszútávú ütemezésig eltelt idő}$$

Válasz idő:

- az az idő, amely az operációs rendszer kezelői felületének adott kezelői parancs után a rendszer első látható reakciójáig eltelik

Ütemezési algoritmusok:

1. Legrégebben várakozó FCFS:
 - nem preemptív algoritmus
 - legrégebben várakozó folyamatot választja ki futásra
 - nagy lehet az átlagos várakozási idő, mivel egy-egy hosszú CPU löketű folyamat feltartja a mögötte várakozókat
2. Körbeforgó RR:
 - preemptív algoritmus
 - minden folyamat, amikor futni kezd, kap egy időszeletet
 - ha a CPU lökete nagyobb ennél, akkor az időszelet végén az ütemező elveszi a folyamatból a processzort, és a futásra kész állapotúvá tett folyamatot a futásra kész sor végére állítja
 - ha a CPU löket rövidebb az időszeletnél, akkor a löket végén a rendszer folyamatait újraütemezzük, és a futó folyamat időszelete újraindul
3. Prioritásos:
 - futásra kész folyamatok mindegyikéhez egy, a futás kívánatos sorrendjére utaló számot
 - algoritmusok pedig a futásra kész folyamatok közül a „legnagyobb” prioritásút választják ki következő futtatandónak
4. Legrövidebb (löket)idejű SJF:
 - nem preemptív algoritmus
 - a futásra kész folyamatok közül a legrövidebb becsült löketidővel rendelkező folyamatot választja ki következőnek futásra
5. Legrövidebb hátralevő idejű SRTF:
 - preemptív algoritmus
 - ha egy új folyamat válik futásra készké, akkor az ütemező megvizsgálja, hogy az éppen futó folyamat hátralevő löketideje, vagy az új folyamat löketideje kisebb, és a rövidebbet indítja el

Elhelyezési algoritmusok:

1. első megfelelő (first fit):
 - a tár elejéről indulva az első elegendően nagy területet foglalja le a folyamat számára
2. következő megfelelő (next fit):
 - keresést nem a tár elején, hanem az utoljára lefoglalt tartomány végétől kezdi
3. legjobban megfelelő (best fit):
 - a legkisebb, még elegendő méretű területet foglalja le
4. legrosszabban illeszkedő (worst fit):
 - a legnagyobb szabad területből foglal

Virtuális tárkezelés:

- olyan szervezési elvek és az operációs rendszer olyan algoritmusainak összességét takarja, mely megengedi és biztosítja, hogy a rendszer folyamataihoz tartozó logikai címtartományoknak csak egy - a folyamat futásához éppen szükséges - része legyen a központi tárban, de ennek ellenére bármelyik folyamat szabadon hivatkozhatson bármilyen, tartományában szereplő logikai címre
- előnyös, ha a folyamatok tárterületének csak egy részét tartjuk egyidejűleg a memóriában
- amikor egy folyamat érvénytelen - azaz nem a valós memóriában levő - címre hivatkozik, a címképző hardver hibamegszakítást okoz, amelyet az operációs rendszer kezel, és behozza a háttértárról a szükséges blokkot

Virtuális tárkezelés lépései:

1. az operációs rendszer megszakítást kiszolgáló programrésze kapja meg a vezérlést
 2. elmenti a folyamat környezetét
 3. elágazik a megfelelő kiszolgáló rutinra
 4. eldönti, hogy a megszakítást programhiba (pl. kicímzés) vagy logikailag érvényes, de nem betöltött blokkra való hivatkozás okozta
 5. az operációs rendszer behozza a kívánt blokkot a központi tárba
 6. a blokknak helyet keres a tárban; ha nincs szabad terület, fel kell szabadítani egy megfelelő méretű címtartományt, ennek tartalmát esetleg a háttértárba mentve
 7. beolvassa a kívánt blokkot
 8. az operációs rendszer átadja a vezérlést a folyamatnak, amely ismételtén végrehajtja, vagy folytatja a megszakított utasítást
- a folyamatok futásának sebességét pedig döntően a tárhoz férés effektív ideje határozza meg
 - ez virtuális tárkezelés esetén a megfelelő előfordulási valószínűséggel súlyozott memória hozzáférés, illetve (laphiba esetén) lapbehozatali időből számítható
 - ha p jelöli a laphiba előfordulás valószínűségét, akkor

$$\text{effektívhozzáférésiidő} = (1 - p) \cdot \text{memóriahozzáférésiidő} + p \cdot \text{laphibaidő}$$

Tárhierarchia:

- egy számítógépes rendszerben a táruk hierarchikus rendbe szervezettek
- a hierarchia legalsó szintjén a fizikai processzor regiszterei helyezkednek el
- fölötte sorrendben az operatív tár (memória)
- a háttértárak, vagy másodlagos tárolók
- valamint a külső táruk, vagy harmadlagos tárolók
- minél magasabb hierarchia-szinten van egy tár, általában annál nagyobb mennyiség, adat befogadására alkalmas viszont annál lassabb működésű, és annál nagyobb egységekben címezhető
- a processzor-regiszterekben tárolt adatok élettartama néhány utasítás
- a memóriatartalomé jó esetben a program futási ideje
- a programokat túlélő, maradandó adatokat fájlok tárolják,
- egy aktualitási időszakban a másodlagos tárukon, majd archiválva, harmadlagos tárolókön

Szintek közötti kommunikáció:

- a szintek közötti adatmozgatás hagyományos megoldása, hogy a processzor utasításonként esetleg többször is a memóriához fordul
- programokat végrehajtás előtt a háttértárról a memóriába kell tölteni, a háttértáron tárolt adatokat csak fájlműveletekkel lehet elérni,
- a harmadlagos külső tárból pedig a személyzet közreműködésével kell kikeresni és a megfelelő perifériába helyezni a megfelelő adathordozókat
- az egyes hierarchiaszintekhez más-más elérési, hivatkozási módok tartoznak
- operatív tár címekre az utasítások meghatározott címzési módokkal és numerikus címértékekkel hivatkoznak
- a háttértárakon tárolt fájlokra ezzel szemben nevekkal, amelyekhez csak futási időben kötődnek konkrét blokkcímek
- a memória bájtonként, szavanként címezhetően érhető el, a fájlok ezzel szemben gyakran szekvenciális elérésűek
- az alacsonyabb szint elérési módjait terjesztik ki a magasabb szint, tárra (virtualizálás)
- a magasabb szint, tár elérési módját használva valójában egy alacsonyabb szint, tárat kezelnek (gyorsítótár, cache)

Gyorsítótárak:

- a processzorokba épített hardver gyorsítótárak (utasítás- és adatcache)
- a fájlok egy részének tárolására a memóriában kialakított átmeneti tárterületek (buffer-cache)
- a memóriában kialakított, több fájl tárolására alkalmas virtuális diszkek (RAM-diszk, elektronikus diszk)
- a harmadlagos tárból tároló mágneslemez területek

Lapcsere stratégiák:

- Lapcsere esetén ki kell választani azt a lapot, amelyiket feláldozzuk az új lap betöltése érdekében
 - az áldozat kimentése és az új lap betöltése
 - minden fizikai laphoz tartozik egy jelzőbit
 - ezt a bitet a lap betöltésekor az operációs rendszer törli, a tárkezelő hardver pedig minden, a lapra író memóriaművelet végrehajtásakor beállítja
 - hivatkozott bitet a címképző hardver állítja be minden esetben, amikor az adott lapon belüli címre történik hivatkozás
1. Optimális algoritmus OPT:
 - az algoritmus előrenéz és a lapok következő használatának idejét veszi figyelembe
 - legkevesebb a laphibák száma
 - jövőbeni laphivatkozásokra vonatkozó információt igényel
 - gyakorlatilag megoldhatatlan
 2. Legrégebbi lap algoritmus FIFO:
 - hátranéz és a behozatal idejét figyeli
 - azt a lapot cseréli le, amelyik legrégebb óta a tárban van

Bélady anomália:

- bizonyos esetekben, ha növeljük a folyamathoz tartozó fizikai memória keretek számát, akkor nem csökken, hanem éppen növekszik a laphiba gyakoriság

3. Újabb esély algoritmus SC:

- FIFO olyan változatát valósítja meg, amely a sor elején levő lapot csak akkor cseréli le, ha nem hivatkoztak rá
- hátranéz és a használat tényét figyeli
- ha hivatkoztak a lapra, akkor a hivatkozott bitet törli és a lapot visszateszi a FIFO lista végére, vagyis a lap kap egy újabb esélyt

4. Legrégebben nem használt algoritmus LRU:

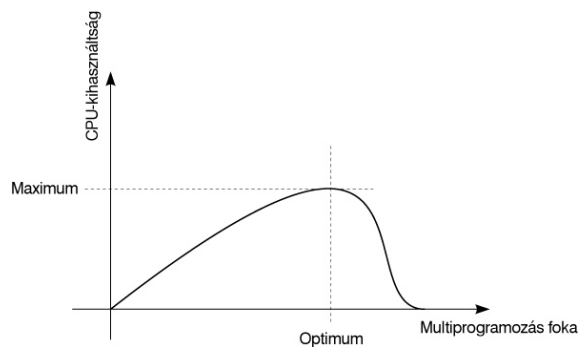
- azt a lapot választja áldozatul, amelyre a folyamatok leghosszabb ideje nem hivatkoztak
- ez az algoritmus közelíti legjobban az optimálist, mivel ugyan hátrafele néz, viszont a használat idejét veszi figyelembe

5. Legkevésbé használt algoritmus LFU:

- a közelmúltban gyakran használt lapokat a folyamatok a közeljövőben is használni fogják még, és ugyanígy, a közelmúltban ritkán, vagy nem használt lapokra a közeljövőben nem lesz szükség
- a legkisebb számláló értékkel rendelkező, vagyis a legritkábban használt lapot választja ki kivételre

Tárgazdálkodás:

- hány lapot adjunk az egyes folyamatoknak
- minél több lap van a tárban, hiszen nagy valószínűséggel annál kevesebb laphibát okoznak
- túl kevés lap esetén állandóan laphiba lép fel
- ha a rendszerben átlagosan nem tud befejeződni egy laphiba kiszolgálása, mielőtt egy újabb laphiba fellép, a folyamatok felgyűlnek a mágneslemez várakozási sorában, és a CPU-nak nem lesz futtatható folyamata, CPU-tétlenség alakul ki
- gyakori laphibák által okozott teljesítménycsökkenést vergődésnek nevezzük
- ha egy folyamatnak sok lapot adunk, azt jelenti, hogy kevesebb folyamatot tudunk a tárban tartani, így alacsonyabb lesz a multiprogramozás foka és ezzel várhatóan a CPU kihasználtság is

- a görbe kezdeti szakaszán kevés folyamat van a rendszerben
- minél kevesebben vannak, annál nagyobb annak a valószínűsége, hogy mindegyikük várakozik, a CPU pedig tétlen
- a folyamatok számának a növekedésével a CPU-kihasználás aszimptotikusan közelít az adminisztrációs (pl környezetváltási) veszteségekkel csökkentett 100%-os maximumhoz
- a folyamatok számának további növekedésekor azonban - mivel az egy folyamatra jutó tárterület csökken - belép a tárkezelés hatása és kialakul a vergődés

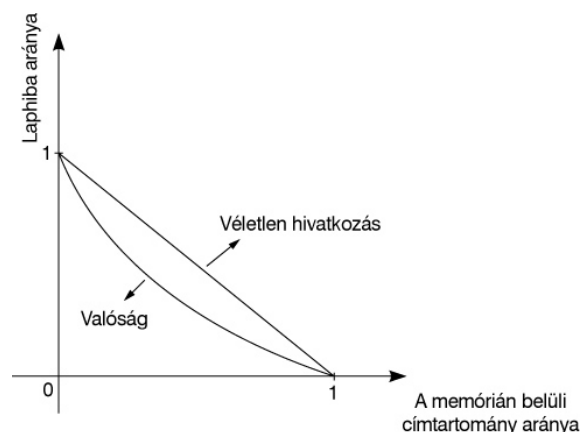
- a CPU-kihasználás pedig a folyamatok számának további növelésével meredeken leesik.
- laphiba gyakoriság (page fault frequency)
- egy folyamatnak annyi lapot adni, amennyi szükséges az egyensúlyhoz, azaz ahány lapra hivatkozik a laphiba kiszolgálás átlagos ideje alatt
- ezt az értéket a munkahalmaz méretének nevezzük

Munkahalmaz:

- folyamat azon lapjainak a halmaza, amelyre egy adott időintervallumban hivatkozik

Lokalitás:

- a folyamatok statisztikailag megfigyelhető tulajdonsága, hogy egy időintervallumban a címtartományuknak csak egy szűk részét használják
- időbeni lokalitás alatt azt értjük, hogy egy hivatkozott címet a folyamat a közeljövőben várhatóan újra használni fog,
- térbeli lokalitás fogalma azt takarja, hogy az időben egymáshoz közelálló hivatkozások nagy valószínűséggel egymáshoz közeli címekre történnek
- közelmúltba vonatkozó munkahalmaz nem fog lényegesen eltérni a közeljövőben szükséges munkahalmaztól

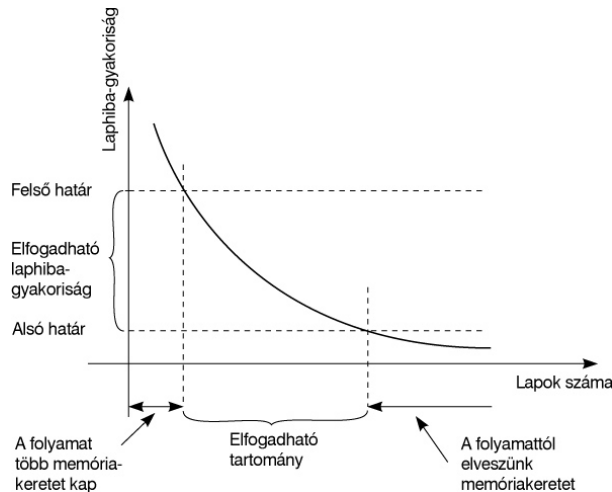

- a lokalitás hatással van arra is, hogy hogyan alakul a laphiba gyakoriság a folyamat teljes címtartományából a memóriába töltött hányad függvényében
- a laphibák aránya nem lineáris függvénye lesz a memóriába töltött címtartomány arányának, hanem ennél kisebb értékeket kapunk

Dinamikus lokális tárgazdálkodás:

- az optimális rendszerműködéshez tehát el kell kerülni a vergődést, és törekedni kell arra, hogy a folyamatoknak a lokalitás alapján meghatározott munkahalmaza futás közben a központi memóriában legyen
- a folyamatokat úgy érdemes elindítani vagy felfüggesztés után újraindítani, hogy egyszerre több lapjukat behozzuk a tárba
- az optimális (legmagasabb fokú) multiprogramozás eléréséhez a legtöbb rendszer lokális laphibák algoritmust alkalmaz
- munkahalmaz tárban tartását a folyamatokhoz tartozó memóriaterület méretének dinamikus változtatásával biztosítja
- a globális laphibák kezelését kedvezőtlen kölcsönhatást okozhatnak egymástól egyébként független folyamatok között

- a statikus lokális tárgazdálkodás ezt megakadályozza, de nem tud alkalmazkodni a folyamatok futás közben változó lapigényéhez
- a folyamatok aktuális lapigényének meghatározására az egyik megoldás a munkahalmaz mérése
- a folyamatok laphiba gyakoriságát, illetve az ezzel egyenértékű laphibák között eltelt időt mérik

- ha a laphiba gyakoriság meghalad egy felső határértéket, akkor a folyamathoz újabb lapot rendel, vagy pedig a multiprogramozás fokának csökkentése mellett dönt, és felfüggeszti valamelyik folyamatot
- ha pedig a laphiba gyakoriság alatta marad egy alsó határértéknek, akkor elvesz a folyamatból egy lapot
- új folyamatot pedig csak akkor lehet elindítani, ha van elegendő szabad memóriakeret a számára

File allokációs megoldások:

1. Folytonos terület lefoglalása:

- a fájlhoz tartozó információt egymás melletti szabad blokkokban tároljuk
- a rendszernek csupán az első blokk sorszámát, valamint a blokkok számát kell tárolni az állományt leíró adatok között
- **előny:** tárolt információk mind soros, mind közvetlen elérése egyszerű, gyors
- **hátrány:** esetek nagy többségében nem tudjuk előre, hány blokkra lesz szükségünk, külső tördelődés problémája

2. Láncolt tárolás:

- a szükséges blokkokat egyesével allokáljuk, minden blokkban fenntartva egy helyet a következő blokk sorszámának
- **előny:** dinamikus adatszerkezet, az állomány mérete szükség szerint tetszőlegesen növekedhet, határt csak a szabad blokkok száma szab
- **hátrány:** csak a tárolt információ soros elérését támogatja, a közvetlen eléréshez a listát az elejétől végig kell járni, lánc szervezéséhez szükséges címet a blokkok hasznos területéből kell lecsípni

FAT tábla:

- láncolt tárolás egy változata, ahol a láncokat az állományoktól elkülönülten, egy fájl allokációs táblában (FAT) tároljuk
- táblának minden eleme egy lemez blokkhoz tartozik, amelyben, ha a blokk egy állományhoz tartozik, tárolhatjuk az állományhoz tartozó következő blokk címét
- az egyes állományokhoz csak a lánc első blokkjának sorszámát kell tárolni az állományleíróban, a következő blokkok a FAT-ból megtalálhatók
- tárolt információ közvetlen elérése is egyszerűbb, nem kell az egyes blokkokat végigjárni

3. Indexelt tárolás:

- az állományhoz tartozó blokkokat leíró címeket külön adatterületre, az indextáblába gyűjtjük
- az állományleíróban az indextáblát tartalmazó blokk(ok) címét kell tárolni
- **előny:** közvetlen hozzáférés megvalósítása egyszerű, hiszen az indextábla segítségével minden blokk közvetlenül megtalálható, nem használt területekhez nem kell lemez blokkot lefoglalni, azok helyét az indextáblában üresen hagyjuk
- **hátrány:** a blokkok címeinek tárolásához akkor is legalább egy teljes (index)blokkot kell lefoglalni, ha az állomány csak kevés blokkot tartalmaz, pazarló

4. Kombinált módszerek:

- egyes rendszerek az állomány hozzáférési módja, vagy mérete függvényében más és más módszert alkalmazhatnak
- kis állományokat folytonosan, míg nagyokat indexelten tárolhatunk
- soros hozzáférés igénye esetén láncolt, közvetlen hozzáférés esetén összefüggő blokkok tárolását választhatjuk

Mágneslemez felépítése:

- sáv (track) egy-egy lemezfelület azon területe, amelyet a fej elmozdulás nélkül, a lemez egyetlen körülfordulása alatt elér
- cilindernek (cylinder) nevezik a fejtartó szerkezet egy adott pozíciójában leolvasható sávok összességét
- egy-egy sávot szektorokra (sector) osztanak
- az információátvitel a szektoron belül bitsoros
- a szektor az információátvitel legkisebb egysége, a lemezvezérlés egyszerre egy teljes szektort olvas vagy ír

Átvitel kiszolgálásának ideje:

- a fejmozgási idő (seek time) az az idő, amíg a fej a kívánt sávra áll
- az elfordulási idő (latency time) az az idő, amíg a kívánt szektor a fej alá fordul
- az információ átvitelének ideje (transfer time).

Szektorok címzése:

- a lemez szektorait az operációs rendszer lineárisan címzi, a lemezillesztő viszont több komponens címet igényel
- $b = s \cdot (i \cdot t + j) + k$
- s a sávon lévő szektorok száma, t a cilindereken lévő sávok száma, i a kijelölt cylinder, j a fej (lemez felület) száma, k pedig a sávon belüli szektorok száma
- b eredmény a szektor lineáris, 0-tól induló sorszáma.

Fejmozgás ütemezése:

1. Sorrendi kiszolgálás FCFS:
 - átviteli kéréseket érkezésük sorrendjében szolgáljuk ki
 - algoritmus nem törődik a fej mozgásával
 - kicsi az átbocsátó képessége
 - nagy az átlagos válaszideje, de ennek szórása viszonylag kicsi
2. Legrövidebb fejmozgási idő SSTF:
 - algoritmus következőnek azt a kérést szolgálja ki, amelyik az aktuálshoz legközelebb lévő cylinderre hivatkozik
 - válaszidők szórása nagy
 - fennáll a kiéheztetés veszélye
3. Pásztázó SCAN:
 - algoritmus a következő kérés kiválasztásánál csak azokat a kéréseket veszi figyelembe, amelyekhez szükséges fejmozgás az aktuális mozgási iránynak megfelelő
 - a mozgási irány akkor fordul meg, ha az aktuális irányban már nincs több kiszolgáltatlan kérés
 - középső cylindereket gyakrabban látogatja, mint a szélsőket
 - válaszidő szórása is kisebb
4. N lépéses pásztázó N-SCAN:
 - egy irányba mozogva csak azokat a kéréseket szolgálunk ki, amelyek a pásztázás elején már megvoltak
 - a pásztázás közben érkező kérésekre csak a következő irányváltás után kerül sor
 - válaszidejének szórása kisebb, ami akkor sem nő meg, ha az aktuális cylinderre sok kérés érkezik.
5. Egyirányú (körforgó) pásztázó C-SCAN:
 - a kérések kiszolgálása mindig csak az egyik irányú fejmozgásnál történik, a másik irányban a fej közvetlenül a legtávolabbi kérés cylinderére ugrik
 - elkerüli a külső sávoknak a belsőkhöz viszonyított alacsonyabb fokú kiszolgálását

Fájlmodellek:

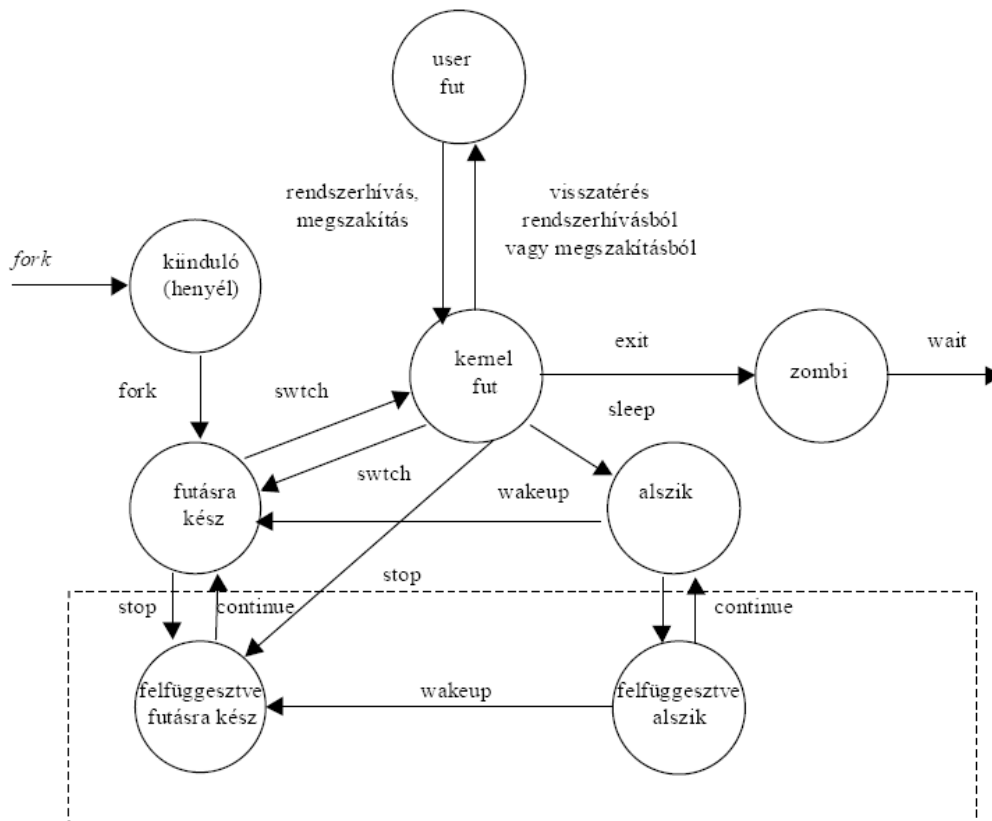
1. Soros elérésű:
 - a szalagon tárolt információt csak a tárolt byte-ok sorrendjében lehet olvasni vagy írni
2. Közvetlen elérésű:
 - a tárolt adatelemeket közvetlenül, sorszámuk alapján el lehet érni
 - az átviteli eljárásoknak paraméterként meg kell adni az adatelem állományon belüli címét (sorszámát)
3. Indexelt, index-szekvenciális elérésű:
 - ha a fájl rekordokat tárol, akkor a rekordokat kijelölt mezők (kulcs) tartalma alapján érhetjük el
 - a keresés megkönnyítésére egy segédfájl (index-fájl) szolgál, amelyik a fájlban elforduló kulcsértékek szerint rendezve tárol egy-egy mutatót a megfelelő rekordra

Fájlműveletek:

1. Adatelérés, írás vagy olvasás:
 - közvetlen hozzáférésnél a művelethez meg kell adni az információ címét, pozícióját
 - soros hozzáférésnél az átvitel során az aktuális pozíciót a rendszer növeli és tárolja
 - read(file_id,adat)
 - write(file_id,adat)
2. Hozzáírás, bővítés:
 - az állomány végéhez új információt írunk. Az állomány mérete növekszik.
3. Pozicionálás:
 - a soros hozzáférésnél használt pozíciót a soros átvitel mindig növeli, pozicionálásnál viszont azt az állomány tetszőleges pontjára állíthatjuk
 - seek(file_id,pozíció)
4. Megnyitás (open):
 - az állomány megkeresése, fizikai elhelyezkedésének meghatározása, a további elérést segít adatszerkezetek felépítése
 - hozzáférési jogosultságok ellenőrzése
 - az állományon elvégezhető műveletek (írás, olvasás, hozzáírás) megadása
 - osztott állománykezelés szabályozása
 - fájlmutató kezdeti beállítása
 - az állomány sikeres megnyitása után az operációs rendszer visszaad egy olyan értéket amely a további műveletekben a név helyett használható az állomány azonosítására
 - open(file_név,file_azonosító)
5. Lezárás (close):
 - Jelzi a folyamat részéről az adatelérési műveletsorozat befejezését
6. Végrehajtás (execution):
 - az operációs rendszer létrehoz egy új folyamatot, a programfájlt betölti a folyamat tárterületére és elindítja
7. Létrehozás (create):
 - az állomány létrehozásakor egy új katalógus-bejegyzés is létrejön, a rendszer szükséges esetén az állományhoz szabad blokkokat foglal le
 - Create(fájl_név,(méret))
8. Törlés (delete):
 - a törlés megszünteti a katalógus-bejegyzést, felszabadítja az állományt tároló területet a másodlagos táron

UNIX folyamatok:

- a UNIX folyamatok egy jól-definiált hierarchiát alkotnak
- minden folyamatnak pontosan egy szülője (parent) van, és egy vagy több gyermek folyamata (child process) lehet
- folyamat hierarchia tetején az init folyamat helyezkedik el
- az init folyamat az első létrehozott felhasználói folyamat, a rendszer indulásakor jön létre
- minden felhasználói folyamat az init folyamat leszármazottja
- ha egy folyamat befejeződéskor még léteznek aktív gyermek folyamatai, akkor azok árvákká (orphan) válnak és azokat az init folyamat örökli

- egy új folyamatot a *fork* rendszerhívással lehet létrehozni, amelynek hatására a folyamat kezdeti állapotba kerül
- itt végrehajtódnak a legfontosabb inicializálások, majd a *fork* lefutása után a folyamat készen áll a futásra, ezt az állapotot jelöli a *futásra kész* állapot
- ütemezés hatására egy környezetváltással *kernel fut* állapotba kerül
- folyamat a rendszerhívás befejeződése után átlép *user fut* állapotba
- *user* módban futó folyamat egy rendszerhívás vagy egy megszakítás hatására léphet át *kernel fut* állapotba, ahonnan a rendszerhívásból vagy a megszakításból való visszatérés után léphet vissza a *user fut* állapotba
- amikor egy folyamat befejezi futását és végrehajtja az *exit* rendszerhívást, átlép *zombi* állapotba
- a *zombi* állapotban a folyamat már felszabadította a foglalt memóriát, lezárta az állományokat, minden erőforrását visszaadta a rendszernek, csak a *proc* struktúráját tartja fogva, amiben visszatérési és statisztikai információkat tárol a szülő számára

- a szülő wait rendszerhívásának hatására a folyamat véglegesen kilép az állapot átmenet gráfból, felszabadul a proc struktúra is, a folyamat teljesen megszűnik létezni
- amikor egy folyamatnak valamilyen erőforrásra kell várakoznia, akkor kiad egy sleep rendszerhívást és alvó állapotba megy
- az alvó állapotból a várt esemény bekövetkezése által kiváltott wakeup rendszerhívás hatására a folyamat átlép a futásra kész állapotba és várja, hogy az ütemező ismét futásra ütemezze
- egy alvó folyamat egy stop jelzés hatására átlép a felfüggesztve alszik állapotba
- ebből az állapotból a continue jelzés hatására a folyamat visszalép az alvó állapotba
- ha a felfüggesztve alszik állapotban következik be egy wakeup rendszerhívás, akkor a folyamat átlép a felfüggesztve futásra kész állapotba, ahonnan egy continue jelzés hatására kerül át a futásra kész állapotba

Folyamatok közötti kommunikáció:

1. Jelzések:
 - a folyamatok értesítése aszinkron módon bekövetkező eseményekről
 - egyszerű folyamatok közötti kommunikációt is lehetővé tesznek
2. Csővezetékek:
 - egy egyirányú, FIFO jellegű, nem strukturált, változó méretű adatokat közvetítő adatfolyam
 - a csővezeték írói adatokat helyeznek a csőbe, olvasói kiolvassák azokat
 - a kiolvasott adatok eltűnnek a csőből
3. Szemaforok:
 - általános szemafor mechanizmusát és operációit (P() és V()) valósítják meg
4. Üzenetsorok:
 - egy olyan leíró, mely üzenetek láncolt listájára mutat
 - minden egyes üzenet egy típusjelző után egy adatterületet tartalmaz
 - FIFO működésűek, azaz a kernel nyilvántartja az üzenetek érkezési sorrendjét, és a legelőször érkezett üzenetet adja vissza az első olvasási kérésre
5. Osztott memória:
 - a központi tár egy olyan régiója, melyet egyszerre több folyamat is használhat
 - a folyamatok ezen tartományt bármilyen virtuális címhez hozzárendelhetik saját címtartományukban
 - leggyorsabb kommunikációs forma azonos gépen futó folyamatok között.
6. Socket:
 - egy absztrakt objektum, ami felhasználható üzenetek küldésére és fogadására

System V állományrendszer (s5fs) adatszerkezete:

boot blokk	szuper blokk	inode lista	adat blokkok
------------	--------------	-------------	--------------

- boot blokk: a rendszer elindulásához szükséges információkat tartalmazza
- szuperblokk: az állományrendszerről tartalmaz a rendszer működéséhez szükséges metaadatokat, az állományrendszer állapotát írja le
- inode lista: Minden állományhoz pontosan egy inode tartozik, ezek alapján lehet az állományokra hivatkozni, lista méretét a rendszergazda adja meg, meghatározva ezzel az állományrendszerben a maximális állományszámot
- adat blokkok: ezek szolgálnak a fizikai adattárolásra

Szuperblokk szerkezete:

- a szuperblokk az állományrendszer egészéről tartalmaz fontos információkat, ún. metaadatokat
- szuperblokkban tárolt legfontosabb információk: az állományrendszer mérete, a szabad blokkok száma, a szabad blokkok listája, a következő szabad blokk indexe, az inode lista mérete, a szabad inode-ok száma, inode lista (tömb), a következő szabad inode indexe, lock mezők (inode, blokk lista), módosítás jelzőbit

Inode lista:

- az inode tartalmaz egy típus mezőt, amely értéke 0 ha az inode szabad, vagyis felhasználható
- az állományrendszerben gyakori esemény, hogy új inode-ra van szükség, hisz minden megnyitott állományhoz hozzá kell rendelni egyet
- szuperblokk tartalmaz egy fix méretű tömböt (szuperblokk inode lista), amelyet gyorsítótárként (cache) használ a szabad inode-ok sorszámainak tárolására
- minden egyes elem egy szabad inode sorszámát tárolja
- ha a rendszernek szabad inode-ra van szüksége keresés helyett kiveszi a tömbben tárolt utolsó elemet
- ez megmutatja, hogy hány felhasználható elem (szabad inode sorszám) van még a tömbben, illetve éppen az utolsó felhasználható elemre mutat
- amikor kiürül a szuperblokk inode listája, a kernel elkezd vizsgálni az (igazi) inode listát, szabad inode-okat keres, és hátulról kezdve teljesen feltölti a szuperblokkon belüli inode listát
- az utolsó megtalált szabad inode sorszám kerül a tömb első helyére
- amikor a kernel felszabadít egy inode-ot, akkor megnézi, hogy van-e szabad hely a tömbben
- amennyiben igen, egyszerűen beteszi a sorszámot a tömb első szabad helyére, és egyet növeli az indexet
- amennyiben a tömb tele van, megnézi, hogy a megjegyzett inode sorszáma kisebb-e, mint a felszabadítandó inode-é
- amennyiben a felszabadított inode sorszáma kisebb, mint a megjegyzetté, akkor annak helyére írja

Szabad lemezblokkok listája:

- szabad lemezblokkokat adminisztrálni kell
- a lista rögzített méretű, és a szabad blokkok sorszámait tartalmazza
- az első (a felhasználás sorrendjében utolsó) elem pedig egy olyan blokk sorszáma, melyik szintén szabad blokkok sorszámait tartalmazza
- egy index segítségével a kernel mindig nyilvántartja, hogy hányadik elem tartalmazza a következő szabad blokk sorszámát
- amennyiben szabad blokkra van szükség, a kernel visszaadja az első szabad blokk sorszámot
- amennyiben felszabadul egy blokk, akkor a sorszámát a kernel beírja az első szabad helyre
- amennyiben nincs szabad hely már a listán, akkor a lista tartalmát bemásolja a felszabadított blokkba, és a visszaadandó blokk sorszámát beírja a lista utolsó helyér
- amennyiben a szuperblokkban tárolt szabad blokkok listája már csak egy elemet tartalmaz, akkor ez olyan blokkra mutat, amelyik újabb szabad blokkok sorszámait tartalmazza

Az inode:

- a fizikai állományhoz tartozó azonosító
- az állományrendszer minden egyes állományához pontosan egy inode tartozik
- az állományrendszerben az inode-ok diszken találhatók, azonban a gyorsabb működés érdekében a kernel cache-eli azokat a memóriában

Inode tárolt információi:

1. tulajdonos azonosító
2. állomány típusa
 - reguláris könyvtár
 - FIFO, karakteres vagy blokkos berendezés
3. állomány hozzáférési jogosultságok
4. időcímkék
 - az utolsó állományhozzáférés ideje
 - az utolsó állomány módosítás ideje
 - az utolsó attribútum módosítás ideje
5. linkek száma
6. címtábla
7. állomány méret

Reguláris állományok szerkezete:

-